

De grensoverschrijdende regio en de naam ‘Westhoek’ in Vlaanderen en Frans-Vlaanderen, afbakening en vroegste vermeldingen

BEGIN VAN DIT JAAR KREGEN WE DE VRAAG WAT PRECIES BEDOELD WORDT met de ‘Franse’ en ‘Vlaamse Westhoek’ in de 16de en 17de eeuw, welke kasselrijen en steden er toe gerekend worden. De vraag naar de kasselrijen en de steden was gemakkelijk te beantwoorden, hoewel een precieze afbakening van de grenzen van wat tegenwoordig onder de regio’s Franse en Vlaamse Westhoek valt toch wel nader onderzoek vergde.

Maar met de vraag naar de grenzen kwam bij ons een andere, daaraan gelinkte vraag naar boven: wanneer en waar (ev. door wie?) werd ‘Westhoek’ zelf voor het eerst gebruikt als een regionaam, in Vlaanderen én in Frans-Vlaanderen? Dat bleek toch wel een veel moeilijker te beantwoorden vraag. Als redacteur (sinds 2008) van een tijdschrift dat dezelfde naam draagt leek het ons wel eens een uitdaging om te proberen die twee vragen te beantwoorden.

De genealogische kring “Westhoek” werd in 1983 opgericht.¹ In het volgende decennium verschenen vijf *Westhoek-jaarboeken* (1984-1988) en een driemaandelijks mededelingenblad *WH-Info* (1985-1994). In de vroegste teksten in deze publicaties was er evenwel niets te vinden dat kon bijdragen aan een antwoord op de tweede vraag. De regionaam ‘Westhoek’ was dan al goed ingeburgerd, elke lezer begreep wat men er mee bedoelde, een uitleg was overbodig. Er zat bijgevolg niets anders op dan zelf op onderzoek uit te gaan.

Laten we beginnen met de eerste en gemakkelijkste vraag:

De afbakening van de regio ‘Westhoek’

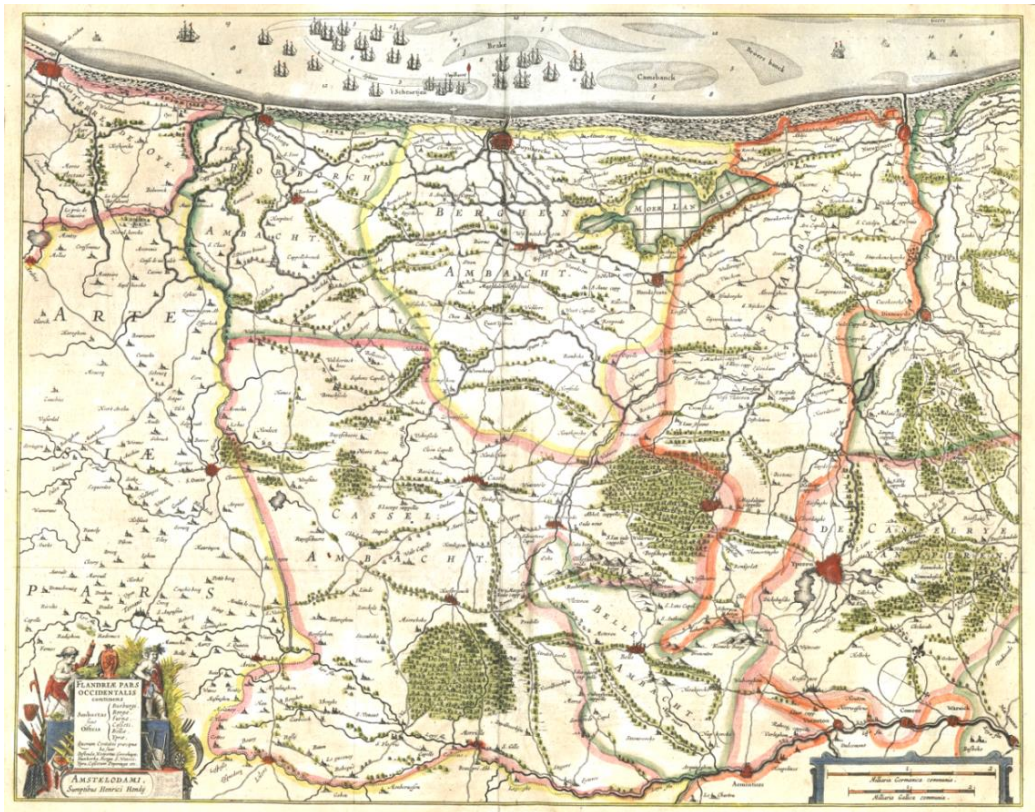
Historische en hedendaagse begrenzingen

Het gebied dat nu de Vlaamse en Franse Westhoek uitmaakt valt grotendeels samen met de zeven meest westelijke kasselrijen van Vlaanderen, nl. **Broekburg** (Bourbourg), **St.-Winoksbergen** (Bergues (Saint-Winoc)), **Kassel** (Cassel), **Belle** (Bailleul), **Veurne**, **Ieper** en de zeer kleine kasselrij **Waasten**. Deze zeven kasselrijen werden vooral in de 16de eeuw het *West-quartier* van Vlaanderen genoemd (soms ook *Westland* of *West-Vlaanderen*).

¹ In een samenwerking van de afdeling Ieper-Poperinge van de Vlaamse Vereniging voor Familiekunde en de sectie Familiekunde van het Comité Flamand de France.

Links: de westelijke kasselrijen van Vlaanderen, rechts de vermelding op de kaart van Hondius van de ambachten deel uitmakend van *Flandriae Pars Occidentalis* (West-Vlaanderen) - het 'ambacht' (kasselrij) Waasten werd daar vergeten te vermelden.

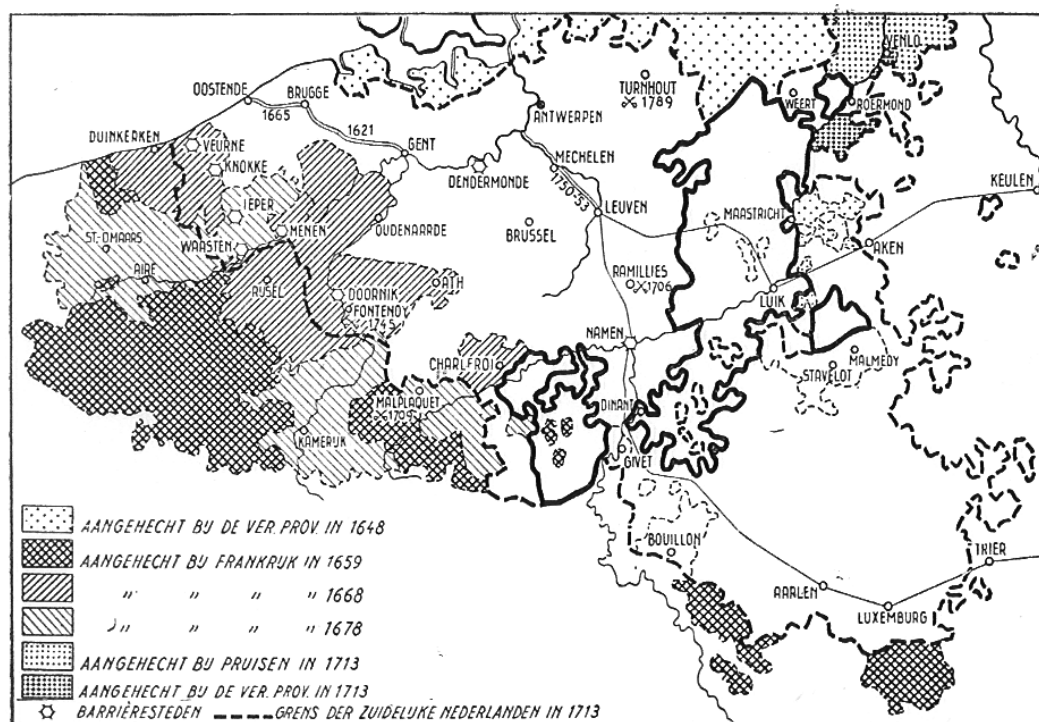

De kaart van het Westkwartier in HENDRIK HONDIUS', *L' Appendice de L' Atlas De Gerard Mercator et Iudocus Hondius*, Amsterdam, 1633 (bovenaan is het noordwesten)

Met de reorganisatie van de bisdommen van de Nederlanden in 1559 viel het nieuw opgerichte bisdom Ieper min of meer samen met het *West-Quartier*. Van dit bisdom verscheen in de *Atlas Major* van Joan Blaeu uit 1662 een eigen kaart (afgebeeld op de kaart van ons tijdschrift). Dit bisdom bleef nog bestaan tot 1801. Het strekte zich dus nog lange tijd uit aan weerszijden van de in 1713 vastgelegde Frans-Oostenrijkse grens, het was m.a.w. een grensoverschrijdend bisdom.²

² H. VAN DER HAEGEN, *De eerste Vlaamse ruimte. De kerkelijke driedeling van de Nederlanden in 1559*, 2017.

In de tweede helft van de 17de eeuw werden die kasselrijen door Lodewijk XIV veroverd in zijn niet aflatende oorlogen tegen de Spaanse Habsburgers.

Kaart van de Zuidelijke Nederlanden met aangeduid de opeenvolgende veroveringen door Lodewijk XIV

Na 45 jaar bezetting door Frankrijk keerden bij de Vrede van Utrecht in 1713 drie kasselrijen: Veurne, Ieper en Waasten terug naar de (Oostenrijkse / Habsburgse) Nederlanden. De vier andere bleven definitief bij Frankrijk. In die oorlogen ging ook heel Artesië, 11 zuidelijke steden en hun onderhorigheden en de kasselrijen Kortrijk, Menen, Oudenaarde, Rijsel, Doornik, Ath, Charleroi en grote delen van Henegouwen over naar Frankrijk maar Kortrijk, Oudenaarde, Menen en Doornik keerden ook terug en al voor 1713.³

De Franse Westhoek

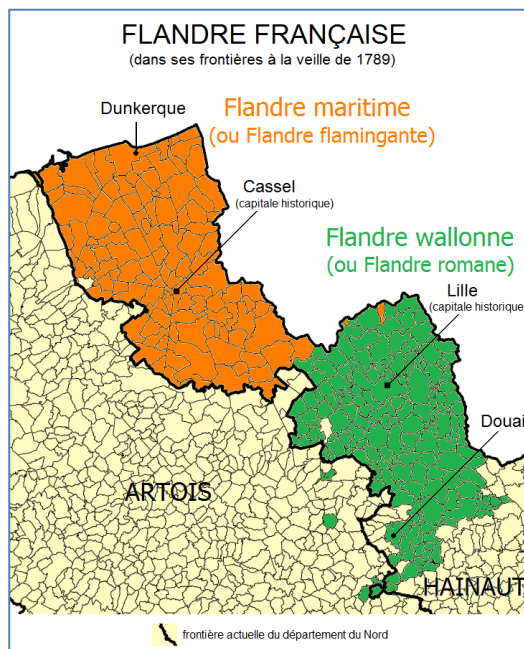
De Franse Westhoek is het stuk van het Westkwartier dat nu begrensd is in het noorden door de zee, in het oosten door de Frans-Belgische grens, in het zuiden door de Leie en in het westen vormt de rivier de Aa de grens met Artesië, tussen de Aa en de Leie in Aire-sur-la-Lys (Ariën) is het Canal du Neuf-fossé (Nieuwe Vaart) de grens. De Franse Westhoek maakt de noord-westelijke helft uit van wat vaak 'Frans-Vlaanderen' wordt genoemd. Die noordelijke helft werd vroeger ook met de namen *Flandre flamingante*, *Flandre maritime*, *Zeekantig Vlaanderen* aangeduid, de zuid-oostelijke helft met de namen *Flandre gallicante*, *Waals-Vlaanderen* of *Rijsels Vlaanderen*.

³ Zie ook: R. OPSOMMER, *Ieper en de Frans-Belgische grens (17de-18de eeuw). 300 jaar vredesverdragen van Utrecht en Rastadt, Ieper*, 2013.

Frans-Vlaanderen kreeg bestuurlijk in 1790 de kleurloze naam *Département du Nord* (59).

De Franse Westhoek valt bijna volledig samen met het huidige Franse *arrondissement Dunkerque*. Vóór 10 september 1926 waren dit nog twee, ongeveer even grote arrondissementen geweest: *Dunkerque* en *Hazebrouck*,

maar het laatste werd afgeschaft en geïntegreerd in het eerste.

De administratieve grenzen van het arrondissement Dunkerque wijken op enkele plaatsen af van de grenzen van de Franse Westhoek. De gemeente Clairmarais, een deel van de gemeente Arques en enkele landelijke gebieden van de gemeenten Saint-Omer (Sint-Omaars) en Aire-sur-la-Lys (Ariën-aan-de-Leie) vallen (deels) binnen de Franse Westhoek maar buiten het arrondissement Dunkerque (en in het arrondissement Saint-Omer van het departement Pas-de-Calais (62)).

Andersom vallen de gemeenten Grand-Fort-Philippe, ten westen van de Aa tussen de kust en Gravelines (Grevelingen) en La Gorgue, ten zuiden van de Leie binnen het arrondissement Dunkerque maar net buiten de Franse Westhoek.⁴

De Vlaamse Westhoek

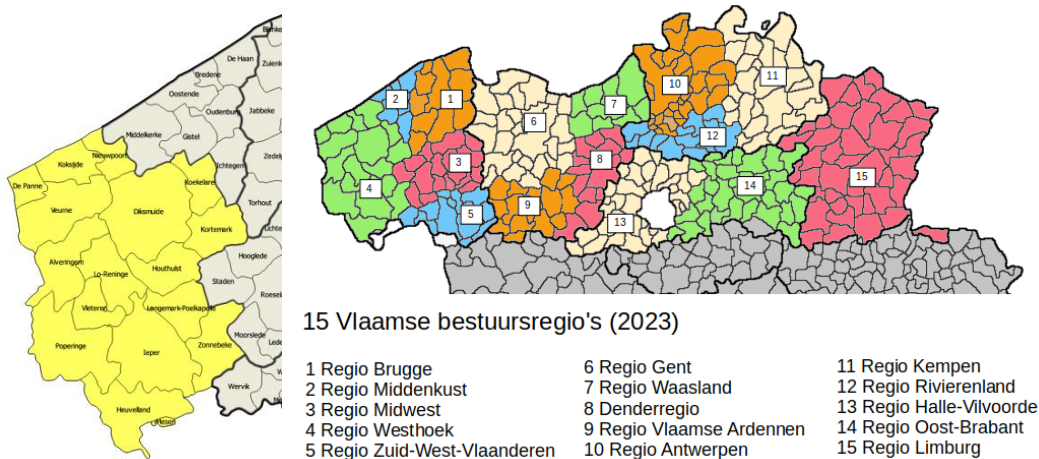
De Vlaamse Westhoek heeft dezelfde noord- en oostgrens (resp. de zee en de Belgisch-Franse grens) maar de zuidelijke en westelijke grens vallen minder samen met de grenzen van de drie voormalige kasselrijen. In het zuiden werden het gebied van de kasselrij Waasten, samen met de zuidelijkste dorpen van de kasselrij Ieper (ten noorden van de Leie) in 1963 overgeheveld naar de provincie Henegouwen. De westelijke grenzen van de kasselrijen Veurne en Ieper vallen ook niet helemaal samen met de Vlaamse Westhoek. Zo wordt Diksmuide er wel toe gerekend, hoewel de stad binnen de grenzen van de kasselrij het Brugse Vrije lag. Het oostelijke deel de kasselrij Ieper met de stad Roeselare en een flink stuk van Oostieperambacht worden er ook niet toe gerekend.

Lange tijd was er geen formele grensafbakening. In twee sociografische studies, resp. uit 1955 en 1974 bv. werden nog twee sterk verschillende afbakeningen gebruikt: in de eerste enkel de arrondissementen Veurne en Diksmuide, in de

⁴ Gebaseerd op fr.wikipedia.org/wiki/Flandre_française.

tweede uitgebreid met het arrondissement Ieper en het landelijk deel van het arrondissement Oostende maar dan weer overal de kuststrook uitgesloten.⁵

Op 4 februari 2022 werden door de Vlaamse Regering voor het Vlaamse Gewest 15 referentieregio's vastgelegd, dit zijn geformaliseerde intergemeentelijke samenwerkingsverbanden, ook wel *bestuursregio's* genoemd:

De meest westelijke referentieregio kreeg de naam *Westhoek* en omvat 17 fusiegemeenten: Alveringem, De Panne, Diksmuide, Heuvelland, Houthulst, Ieper, Koekelare, Koksijde, Kortemark, Langemark-Poelkapelle, Lo-Reninge, Mesen, Nieuwpoort, Poperinge, Veurne, Vleteren en Zonnebeke.⁶ De toeristische 'regio Westhoek' valt samen met de referentieregio.⁷

De grensoverschrijdende regio Westhoek

Gezien zowel in Noord-Frankrijk als in België twee gebieden nu zichzelf met dezelfde naam *Westhoek* omschrijven en waarbij het voor Frankrijk geografisch om het meest noordelijke deel van het land gaat⁸ en bijgevolg enkel een zinvolle betekenis heeft in het perspectief van het historische graafschap Vlaanderen zoals het bestond voor 1660, kan men spreken van een naam voor een grensoverschrijdende regio. Deze regio valt grosso modo samen met de in de 16de eeuw zeer courant gebruikte naam *West-quartier* voor de zeven kasselrijen in het meest westelijke deel van het graafschap Vlaanderen.

⁵ M. VAN DEN DAELE [Nat. Mij. Voor de Kleine Landeigendom], *De Westhoek*, Antwerpen-Brussel, 1955, 99 pp.: slechts die twee arrondissementen. om puur praktische redenen: statistieken waren enkel beschikbaar per arrondissement en zonder het arrondissement Ieper dat geacht werd nog grotendeels aan te leunen bij de industriecentra van Tourcoing en Roubaix (Fr.); JAN HARDEMAN (red.) [Werkgroep streekanimatie Westhoek], *Westhoek. Een streek in beweging*, De Panne, 1974, 96 pp.

⁶ Op de webpagina [nl.wikipedia.org/wiki/Westhoek_\(Vlaamse_regio\)](https://nl.wikipedia.org/wiki/Westhoek_(Vlaamse_regio)) zijn de namen van de 17 fusiegemeenten van de regio 'Westhoek' correct, maar op het kaartje werd per abuis de gemeente Staden mee ingekleurd.

⁷ Zo ook voor Vlaamse Ardennen en Waasland, niet voor de referentieregio's Kust, Brugs Ommeland, Leiestreek, Meetjesland, Groene Gordel, Antwerpen-Mechelen, Antwerpse Kempen, Hageland, Limburgse Kempen, Haspengouw, Maasland, Voerstreek.

⁸ Het meest westelijke deel van Frankrijk is het departement *Finistère* (finis terrae) in de 'tip' van Bretagne.

Onderstaand kaartje laat de gemeenten die er toe behoren zien:⁹

Gebruik van de naam 'Westhoek' binnen de Vlaamse Westhoek

De naam is sterk ingeburgerd in het bestuurlijk leven: naast de hierboven al genoemde 'referentieregio Westhoek' voor de 17 fusiegemeenten is er ook de *Dienstverlenende Vereniging Westhoek*, een streekintercommunale (sinds 2017) (dvwwesthoek.be/nl), een *Toeristische regio Westhoek* en een *Regionaal Landschap Westhoek* (www.rlwesthoek.be), alle drie samengesteld uit dezelfde 17 gemeenten. De *Vervoerregio Westhoek* omvat de 17 gemeenten min Koksijde en Nieuwpoort (www.vlaanderen.be/basisbereikbaarheid/vervoerregios/vervoerregio-westhoek), de *Brandweerzone Westhoek* dan weer de 17 gemeenten plus Wervik (nl.wikipedia.org/wiki/Brandweer_Westhoek).

In De Panne is er het *Natuurgebied De Westhoek* (340 hectare, het oudste in Vlaanderen, beschermd in 1935, www.natuurenbos.be/natuurgebieden/de-westhoek).¹⁰ Wie geïnteresseerd is in oude foto's van de Westhoek kan terecht op de *Beeldbank Westhoek Verbeeldt* (westhoekverbeeldt.be). En voor geschiedenis is er natuurlijk nog het *Tijdschrift Westhoek* (www.tijdschriftwesthoek.be).

⁹ Bewerking van het kaartje te vinden op fr.wikipedia.org/wiki/Westhoek en [nl.wikipedia.org/wiki/Westhoek_\(Frans-Belgische_regio\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Westhoek_(Frans-Belgische_regio)), waarbij van de 20 Belgische gemeenten, de fusiegemeenten Staden, Hooglede en Wervik die, niet behoren tot de referentieregio Westhoek van kleur werden veranderd (van geel naar grijs).

¹⁰ Doorlopend in Frankrijk (Bray-Dunes, 225 hectare), daar genoemd: *la Dune du Perroquet*.

Gebruik van de naam 'Westhoek' binnen de Franse Westhoek

In het arrondissement Dunkerque wordt de naam Westhoek veel minder voor intergemeentelijke samenwerkingsverbanden gebruikt maar wel op kleinere, individuele schaal door verschillende bedrijven, horeca of lokale instellingen. Zo vinden we bv. een uitgeverij *Westhoek | Editions des Beffrois* te Duinkerke, uitgever (sinds 1978) van vooral streekgebonden boeken; een brouwerij *Westhoek Brewery* te Bergues (Sint-Winoksbergen); een horecazaak *La Taverne du Westhoek* te Quaëdypre (Kwaadieper); een middelbare school *Collège du Westhoek* in Coudekerque-Branche (bij Duinkerke); een gemeenschapshuis *La Maison du Westhoek*, in Esquelbecq (Ekelsbeke) waarin ondergebracht zijn: de toeristische dienst, een mediatheek, ludotheek, museum en cultureel centrum.

Op het internet vindt men ook enkele websites specifiek gericht op de Franse Westhoek zoals *Westhoekpedia*, *Une histoire de la Flandre française* (*westhoekpedia.org*, sinds 2007), een documentaire webstek met artikelen, notities, bibliografie (met ook epub en pdf versies van historische werken over Frans-Vlaanderen), fototheek en weblinken. De webstek *Akademie voor Nuuze Vlaemsche Taele – Institut de la Langue Régionale Flamande* (*anvt.org*, sinds 2004) heeft een warm hart voor het Vlaamse karakter van de Franse Westhoek, een aantrekkelijk design en volgt de actualiteit op de voet. Hun 100% tweetalig digitaal krantje *La Gazette de la Charte | De Gazette van de Keure* gaat over het project om in gemeenten tweetalige gemeente- en straatnaamborden aan te brengen. Gestart in 2015 was op 23 december 2023 Bambeeke / Bambecque de 51ste gemeente die het charter ondertekende. Dat het Vlaams in de Franse Westhoek met zijn tijd meegaat blijkt uit de creatie van enkele mooie nieuwe woorden voor eigentijdse zaken. Of wat dacht u van de vertaling van *website* (E), naar *nethuuseke* of *smartphone app* (E) naar *netalaem* ?

In Frankrijk werd op 5 september 2001 een eerste circulaire van de overheid betreffende het onderwijs in regionale talen gepubliceerd. Dit betrof het Baskisch, Bretoens, Catalaans, Corsicaans, enz... De lijst was lang maar het Vlaams was er niet bij. Dit ontbreken was een van de voornaamste redenen voor de oprichting drie jaar later van het *Institut de la Langue Régionale Flamande*, een koepelvereniging van de verenigingen *Association pour la Défense du Flamand du Nord de la France*, het *Comité Flamand de France*, de *Drie Koningen van Bruegeland*, *Het Reuzekoor*, *SOS Blootland* en *Yser Houck*. Uiteindelijk, na 18 jaar discussies met de bevoegde overheidsinstanties (waaronder Nationale Opvoeding) werd op 16 december 2021 het Vlaams toegevoegd aan de lijst van regionale talen, wat de mogelijkheid opende voor onderwijs ervan in het lager en middelbaar onderwijs.

Historische vermeldingen van de regionaam ‘Westhoek’

We komen nu tot onze tweede vraag: Wanneer en waar (ev. door wie?) werd ‘Westhoek’ zelf voor het eerst gebruikt als een regionaam, in Vlaanderen én in Frans-Vlaanderen? We geven eerst enkele uitspraken die we daarover vonden:

In 1970 schreef Emile Coornaert (Hondschoote, 1886 – Parijs, 1980) in zijn boek *La Flandre française de langue flamande* in het voorwoord: ... *voici bien quarante ans, le souci m'accompagne de savoir ... dans notre 'coin de l'Ouest', notre Westhoek - nom que je lui ai donné en propre ...*.¹¹ Dit laatste vertaalt zich als ‘de naam die ik er zelf aan heb gegeven’. Coornaert claimde dus dat hij de term ‘Westhoek’ bedacht had.¹² Maar klopt dat wel?

In het Hazebroekse weekblad *Le Cri des Flandres* (uitgegeven 1910-1938)¹³ verscheen zeer regelmatig een Vlaams rubriekje onder de naam “Tisje Tasje” en daar leest men in de editie van 18 januari 1922 over het Vlaams in Frans-Vlaanderen: *Zy is zuiverer gebleven in ons Westhoek als in België zelf*. Hier blijkt dus dat de term ‘Westhoek’ al in gebruik was in 1922. Het Vlaams in deze rubriekjes werd door Cyrille Moeyaert (St.-Andries, 1920 – Poperinge, 2020) verwerkt in een alfabetisch Lexicon en het bovengenoemd citaat becommentarieerde hij met: ‘een van de oudste vermeldingen van de naam ‘Westhoek’.¹⁴

In de recente uitgave (2006-2008) ‘*Waar is de Tijd. 2000 jaar De Westhoek*’, schrijft de West-Vlaamse provinciegouverneur in het Woord Vooraf van nr. 1: *Het begrip ‘Westhoek’ verschijnt eigenlijk pas in het begin van de twintigste eeuw*.¹⁵

Drie uitspraken en drie verschillende tijdstippen. Hoe zeer de term ‘Westhoek’ vandaag is ingeburgerd aan weerszijden van de grens, wanneer die voor het eerst opdook blijkt in dichte nevelen gehuld. Ook in 1970 werd in het tijdschrift *Biekorf* al eens terloops de vraag geformuleerd van wanneer de term ‘Westhoek’ dateert maar er kwam geen antwoord op.¹⁶

In de uitgave *Westhoek, een streek in beweging* van 1974 (hoger al vermeld), handelend over streekontwikkeling, lazten we in de inleiding:¹⁷ *De oude Westhoek*

¹¹ E. COORNAERT, *La Flandre française de langue flamande*, Les éditions ouvrières, Paris, 1970 (406 p), p. 9. In een voetnoot bij ‘Westhoek’ schrijft hij nog: *De préférence à Westquartier, nom d'un ensemble historique qui comprenait en outre quatre châtellenies, celles de Furnes, d'Ypres et de Warneton*.

¹² Hij gebruikt het in zijn boek zo vaak dat het niet in de index op plaatsnamen voorkomt (waar wel de regionamen *Westquartier* en *Flandre wallonne* in opgenomen zijn). Claim overgenomen in het voorwoord van H. LEYS, *A Travers le Plat Pays ou Petite Histoire du Westhoek*, Dunkerque, Westhoek-Editions, 1981, p. 8: *C'est ce coin ... qu'un illustre enfant d'Hondschoote [= E. Coornaert] a popularisé sous le nom de Westhoek*.

¹³ Gesticht door de Hazebroekse pastoor en burgemeester Jules-Auguste Lemire (1853-1928), tevens volksvertegenwoordiger voor het Département du Nord.

¹⁴ C. MOEYAERT, ‘De schrijftaal van de Westhoek in Frankrijk: Vlaamse hoekjes van *Tisje Tasje* door J. Lemire en C. Looten (‘*Cri des Flandres*’: 1910-1922). Lexicon’, in: *De Franse Nederlanden | Les Pays-Bas Français*, 1984, pp. 191-219, i.h.b. pp. 215-216.

¹⁵ Een uitgave in 18 thematische afleveringen door Uitgeverij Waanders bv., Zwolle, in samenwerking met Musea en Archiefleven uit de Westhoek en de regionale beeldbank ‘Westhoek verbeeldt’.

¹⁶ C.B., ‘Westhoeken in de Westhoek’ in: *Biekorf*, 71 (1970), p. 120 (rubriek ‘Mengelbaren’). We lazten geen antwoord in de nummers van de volgende twee jaar.

¹⁷ HARDEMAN (red.), *Westhoek, een streek in beweging*, zie hoger, p. 7.

– *Flandriae occidentalis pars, vulgo “Westhoek”* – het westelijk deel van Vlaanderen, in de volkstaal “Westhoek”, zoals het op oude kaarten vermeld staat, is nu in tweeën gedeeld. Van die stellige bewering blijkt echter helemaal niets te kloppen! We konden geen enkele oude kaart terugvinden met in de titel ‘vulgo Westhoek’ (overigens evenmin kaarten waarvan de titel begint met ‘*Flandriae occidentalis pars*’, maar alleen met ‘*Flandriae pars occidentalis*’).¹⁸ Zoeken in Google naar “vulgo Westho(e|u)(c)k” vond ook pas voor het jaar 1995 (!) één enkele kaart met een ‘moderne’ titel ‘*Angulus occidentalis vulgo Westhoek paradiso terrestri similis anno MCMXCV*’ (en enkel op de eerste editie, niet meer op deze van 2001).¹⁹

In 1971-73 publiceerde A. Viaene de resultaten van een uitgebreide speurtocht naar de vele historische namen van (delen van) Vlaanderen. Daarin beperkte hij zich tot de periode voor 1800.²⁰ De term ‘Westhoek’ komt er niet in voor, waaruit we moeten besluiten dat de term moet dateren van na 1800 (*Westquartier* voor de zeven kasselrijen komt er uiteraard wel in voor).

Een alternatieve benaming voor *het Westquartier*, niet vermeld door Viaene, die we nog vonden is: *Den westerschen treck van Vlaenderen*. Deze wordt vermeld door de geschiedschrijver Adriaan van Schrieck in 1614²¹ en werd overgenomen door Sanderus in zijn *Flandria Illustrata* van 1641-44.²² Hiermee zal wel bedoeld worden de plaats waar men uitkomt bij een verst mogelijke trek²³(tocht) in westelijke richting binnen het Vlaanderen van het begin van de 17de eeuw. Maar *treck* is niet hetzelfde woord als *hoeck*.

Omdat er geen duidelijkheid is wanneer (tenzij ná 1800) of waar (eventueel door wie) de naam ‘Westhoek’ voor het eerst werd gebruikt hebben we zelf een onderzoek gedaan. Hiervoor maakten we vooral gebruik van geschreven of gedrukte bronnen van na 1800 in België en Frankrijk: toponymische woordenboeken, kranten, tijdschriften en boeken.

¹⁸ Zie de kaarten met in de cartouche: *Flandriae pars occidentalis: continens ambactas sive officia Burburgi, Bergae, Furnae, Casseti, Bellae, Yprae Qourum Civitates praecipuae hae sunt Oostenda, Neoportus, Grevelinga, Dunkerka, Berga S. Winoci, Ypra, Cassetum, Poperinga etc.* voor het eerst gedrukt: Amstelodami, Sumptibus Ioannis Ja(n)ssonii, 1633 (1st ed.), 1638, 1641 (zie ook illustratie). Volgende uitgevers waren: *Johannes Janssonius*, Amsterdam, ca. 1647; *Janssoinius – van Waesbergen*, ca. 1680-1683; *Apud Janssonio – Waesbergias, Mosen Pitt et Stephanum Swart*, ca. 1680; *Prostant Amstel. apud P. Schenck, et G. Valk*, 1688-1719.

¹⁹ Getekend door Dirk Hillebrandt (zie mercantes.free.fr).

²⁰ A. VIAENE, ‘Veelnamig Vlaanderen’, in: *Biekorf*, 72 (1971) pp. 1-14, 98-106, 175-178, 238-244, 350-357; 73 (1972), pp. 87-95, 199-212; 74 (1973), pp. 331-337. De 19de eeuw [en de 20ste] viel voor de auteur ‘buiten ons bestek’ blijkens 1973, p. 337.

²¹ A. VAN SCHRIECK, *Van ’t begin der eerster volken van European, in-sonderheyt vanden oorspronck ende saecken der NEDER-LANDEN*, Ieper: François Bellet, 1614, p. 416: staat voor het westelijk deel van Vlaanderen (*Westvlaenderen*) en voor wat een kerkelijk kroniekschrijver (a° 396) noemde *Terra Morinorum*.

²² A. SANDERUS, *Flandria Illustrata*, 1641-44, dl. I (Liber Primus Rerum Iprensium, caput primum) p. 337: “... in ea tum Morinorum ditio, quam nunc occidentalem Flandriam vocamus, vulgo *den Westerschen treck van Vlaenderen*, ac vulgatus *het Westquartier* fuisse discimus.” In de Nederlandse editie *Verheerlykt Vlaandre*, Leiden, Rotterdam, Den Haag, 1735, dl. I, boek VII (De beschrijving der stad Ipren, en derzelver Kasselrye), p. 236: “... het voorz. Gewest der Morynen, ’t welk nu in de Vlaamsche Taal *de Westersche Trek van Vlaandre*, of *het Westkwartier* genaamt word ...” In de Latijnse editie van 1735: vol. II, p. 357.

²³ Het woord ‘treck’ op zich komt niet voor in het Woordenboek der Nederlandse Taal.

De regionaam ‘Westhoek’ in Vlaanderen

Plaatsnaamkundige woordenboeken (voor W.O. II)

Hier viel niets te rapen: in de toponymische woordenboeken van voor Wereldoorlog II is ‘Westhoek’ als regionaam onbekend maar enkel in massa’s dorpen als de naam van een wijk, tiendesectie, polder, meers, straat, ...²⁴

Regionale kranten in de Vlaamse Westhoek en te Brugge (voor 1924)

In een bericht in een Brugse krant over een te Gent uitgeschreven wedstrijd voor een geschiedkundig werk over de Franse Westhoek, vinden we in **1868** nog de term **Zuidwesthoek** (van Vlaanderen) (zie ook hierna bij *Tijdschriften*).

Zoeken we in de regionale kranten uitgegeven in de Vlaamse Westhoek (in casu te Ieper, Poperinge, Diksmuide of Veurne) of te Brugge²⁵ naar de term ‘Westhoek’ in de periode van minstens 100 jaar geleden, dan vinden we die term al vermeld **begin 1875**. Dat is meteen weer een heel eind verder terug in de tijd dan het hogervermelde ‘begin van de twintigste eeuw’.

In het *Advertentie-blad van Veurne*, **2 januari 1875**, lezen we in de ‘Toneelkroniek’: “Daarom doet het ons genoeg te zien dat de maatschappij: de Fanfaren van Wulveringhem, eene tooneelafdeeling in haar midden komt te stichten. ... Het is een bewijs dat er in onzen zoo dikwijls beschimpten **Westhoek** nog liefde voor de kunst te vinden is.” En in hetzelfde blad van **maart 1876**: “In die ongelukkige tijden van het priesterbeheer, wierd men hier ook, in dezen **westhoek van Vlaanderen**, voor het minste misdrijf van gewaande ketterij tot strenge straffen veroordeeld.” In **1881** heeft het *Handelsblad van Antwerpen* het over “... gij, taalbroeders uit het noorden van Nederland en uit den **Westhoek** van fransch-Vlaanderen”. In **1892** noemt het weekblad *De Dixmudenaar* zichzelf “het eenig liberaal blad omtrent van den **Vlaamschen Westhoek**, ...” en in **1913** schrijft *De Poperingenaar*: “Wees welkom, Noorderbroeder. Wij, zuiderlingen, hier in den uitersten **Westhoek** van Vlaanderen ...”.

²⁴ A. JOURDAIN, *Dictionnaire encyclopédique de géographie historique du royaume de Belgique*, Brussel, 1868-1869 en 1874, 2 delen; K. DE FLOU, *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesie, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu, Brugge*, 1914-1938, 18 delen. Nochtans, namen van landstreken en gewesten behoren ook tot zijn bestek en hij gebruikt gegevens tot in zijn eigen tijd (zie de 17 ‘moderne’ bronnen die hij opsomt in K. DE FLOU, ‘Over bronnen voor toponymie’, in: *Verslagen en mededelingen van de Kon. Vlaamse Acad. voor Taal- en Letterkunde*, 1924, pp. 619-640; M. GYSSELING, *Toponymisch Woordenboek van België, Nederland, Luxemburg, Noord-Frankrijk en West-Duitsland (vóór 1226)*, Brussel, Belgisch interuniversitair centrum voor neerlandistiek, 1960 maar dit behelst wel een heel vroege periode.

²⁵ Via de website *historischekranten.be* waar men gedigitaliseerde en doorzoekbare kranten vindt, uitgegeven in de periode 1818-1990. Vermeldingen van ‘Westhoek’ als regionaam zijn er wel overwoerd door de talloze vermeldingen in advertenties van openbare verkopeningen die verwijzen naar een gelijknamige wijk in dorpen als Stavele, Wulpen, Wulveringem en vooral Zonnebeke. Voor Brugse kranten: erfgoedbrugge.be/collection-pagina/historische-kranten.

De volledige reeks vondsten daterend van voor 1924 vindt men in bijlage 1a. Eerdere vermeldingen dan 1868 (dan als *Zuidwesthoek*) of 1875 (als *Westhoek*) hebben we niet gevonden in beide collecties van historische kranten.

De Gentse Vlaams-liberale krant Het Volksbelang

Is de vermelding 'Westhoek' in de regionale kranten van de Vlaamse Westhoek of te Brugge al wel aan te treffen in 1875 en in de volgende jaren ook af en toe, dan is er één krant waar de term zeer veelvuldig gebruikt wordt: de Gentse Vlaams-liberale krant *Het Volksbelang*. Deze krant was gesticht begin 1867 door Julius Vuylsteke en J.F. Heremans. Op 24 september 1870 vinden we een eerste vermelding van de term 'Westhoek' in een bijdrage met de titel "VLAANDEREN'S WESTHOEK". Drie dagen na de publicatie in het *Volksbelang* luchtte Henri Blanckaert uit Zegerskappel (N.-Fr.) zijn hart over de taaltoestanden in 'onze *Westhoek*' in een brief aan de redactie die werd gepubliceerd.

Vooraf in de laatste maanden van 1870 legde die krant een grote belangstelling aan de dag voor Frans-Vlaanderen.²⁶ Maar ook daarna wordt de term nog heel vaak en consequent gebruikt voor de Franse (en ook de Vlaamse) Westhoek.

De talrijke vermeldingen vindt men in bijlage 1b.

Tijdschriften en boeken in België en Nederland (voor 1924)

Kranten zijn natuurlijk niet de enige publicatievorm waar de term kan gebruikt zijn. We zochten dus ook in boeken en tijdschriften naar vermeldingen, zonder beperking van regio maar wel ouder dan 100 jaar.²⁷

De vroegste vermelding, maar wel de term *Zuidwesthoek* is die van begin 1868 van de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde en Geschiedenis, in hun al hoger vermelde uitgeschreven geschiedkundige wedstrijd, en ook vermeld in de berichtenkroniek van het tijdschrift *De Vlaamsche school*.

De eerste vermelding in een tijdschrift van 'Westhoek' vinden we in het Gentse tijdschrift *De Eendracht* en betreft de prompte overname, twee weken later van de bijdrage 'VLAANDEREN'S WESTHOEK' uit *Het Volksbelang*.

In 1871 werd de regionaam ook gebruikt in het Brusselse onderwijs- en opvoedkundig tijdschrift *De Toekomst* en in 1883 in het Brusselse blad *De Zweep*. Dit werd opgemerkt door de Nederlandse dialectoloog Johan Winkler²⁸

²⁶ L. MILIS, 'Frans-Vlaanderen en de Gentse liberalen van "het Volksbelang" in de late negentiende eeuw. – Drie bijdragen', in: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent* 28(1) (1974), pp. 115-141.

²⁷ Tijdschriften raadpleegden we via *dbnl.org* of *lib.ugente.be*, boeken ook via *books.google.com*. Ook hier waren de 'echte' vondsten overwoekerd door vermeldingen van 'westhoek' als een plaats in Nederland of Nederlands-Indië en ook in zeer veel Engelstalige publicaties m.b.t. de Eerste Wereldoorlog (Westhoek Ridge te Zonnebeke).

²⁸ Leeuwarden, 1840 – Haarlem, 1916, zie [nl.wikipedia.org/wiki/Johan_Winkler_\(dialectoloog\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Johan_Winkler_(dialectoloog)).

in zijn bijdrage uit 1886 in het tijdschrift *De Tijdspiegel*, en twee jaar later herhaald in zijn boek *Oud Nederland*.

In 1887 reisde Max Rooses door de Franse Westhoek en hij stuurde daarover aan de *Rotterdamse Courant* een reisverslag, dat hij twee jaar later als laatste hoofdstuk in zijn boek *Op reis naar heinde en ver* opnam onder de titel “Een verloren hoek van ons taalgebied ... die wij **Westhoek** noemen”. Een bijdrage van Paul Fredericq “Uit onzen Vlaamschen **Westhoek** in Fransch-Vlaanderen” die hij in 1897 publiceerde in het al eerder genoemde weekblad *Het Volksbelang*, werd een maand later overgenomen in het tijdschrift *Neerlandia* van het Algemeen Nederlands Verbond, een samenwerking van Vlaanderen en Nederland, in hun eerste jaargang, dat in de eerste jaren van de twintigste eeuw bijdragen i.v.m. de Westhoek opnam.

Voor meer details verwijzen we naar onze bijlage 2.

De regionaam ‘Westhoek’ in Noord-Frankrijk

Plaatsnaamkundige woordenboeken (voor W.O. II)

Niettegenstaande het onderzochte gebied in DE FLOU’s *Woordenboek der toponymie voor Westelijk Vlaanderen, ...* (1914 – 1938) (zie hoger) zich tot erg diep in Noord-Frankrijk uitstrekt komt ‘Westhoek’ als regionaam er *niet* in voor.

Regionale kranten in de Franse Westhoek (voor 1924)

De gebruikte website voor gedigitaliseerde kranten bood geen mogelijkheid om alleen kranten te doorzoeken van één bepaald gebied, we kregen dus de resultaten voor heel Frankrijk en ook uit de periode 1715-1958.²⁹ 468 vondsten voor *Westhoe(c)k* hadden evenwel betrekking op Belgische wijken van die naam bij Zonnebeke en Dadizele die een rol speelden tijdens de krijgsv verrichtingen in W.O. I. Wanneer we nog enkele andere vermeldingen als een toponiem elimineerden bleven er uiteindelijk nog maar uiterst weinig over en bovendien *geen enkele* van ouder dan 100 jaar (van voor 1924). De zes uit de periode 1925 – 1942 hebben we alsnog vermeld in bijlage 3.

Tijdschriften en boeken in Noord-Frankrijk (voor 1924)³⁰

Incontournable om te doorzoeken zijn hier uiteraard de publicaties *Annales* en *Bulletins* van het *Comité Flamand de France* die sinds 1853 en nog steeds één of tweejaarlijks verschijnen. Maar in de delen uit de periode (*Annales*) 1853 – 1944

²⁹ Via de website *retronews.fr*, een website van de Bibliothèque nationale de France (BnF).

³⁰ Hiervoor deden we vooral beroep op de website van de BnF, *gallica.bnf.fr* waar veel tijdschriften gedigitaliseerd en doorzoekbaar te raadplegen zijn.

of (*Bulletins*) 1857 – 1950 is slechts één enkele keer 'Westhoek' te vinden (*Bulletin*, 1902). En dan nog in een vermelding van een wedstrijd uitgeschreven in 1901 door de (Belgische) Koninklijke Vlaamse Academie voor een werk over de Vlaamse taal en literatuur in Noord-Frankrijk. Dit is dus wel bijzonder weinig, maar de vrije vertaling van de beschrijving van het onderwerp is toch wel opmerkelijk: het oorspronkelijke *Nederlandsche taal en letterkunde in Fransch-Vlaanderen* werd immers: *littérature et la langue flamandes du Westhoek*.³¹

In het *Bulletin de la Commission historique du département du Nord*, 1843 – 1938 of in de *Mémoires | Bulletin de la Société dunkerquoise pour l'encouragement des sciences, des lettres et des arts* (M) 1852 – 1933, (B) 1892 – 1898 viel *Westhoek* / *Westhoeck* / *Westhouck* helemaal nergens te bespeuren.

In het tijdschrift *Le Beffroi de Flandre: Revue mensuelle régionaliste de la Flandre Française*, verschenen te Duinkerke tussen 1919 en 1929 vinden we pas in 1926 voor de eerste maal de term 'westhoek'. Maar in 1928 vinden we de term vijf maal vermeld. De spelling en vermeldingswijze variëren: meestal zonder hoofdletter vooraan, éénmaal met "ck" aan het eind en vaak ook tussen aanhalingstekens of in schuin schrift geplaatst. Men lijkt m.a.w. nog te aarzelen om het voluit als een gevestigde naam voor een regio – met hoofdletter – te gebruiken.

Deze aarzeling zien we bevestigd in een opmerking die Dr. L. Lemaire plaatste bij het lemma WESTHOECK / WESTHOUCK in zijn in 1932 gepubliceerde *Glossaire pour servir à l'étude de l'Histoire et des Institutions de Dunkerque et de la Flandre Maritime*, gepubliceerd in het tijdschrift *Bulletin Union Faulconnier* (1898 – 1936). Naast de voor de hand liggende betekenissen van een territoriale onderverdeling (bv. van een parochie), een toponiem voor een bepaalde plaats of een naar het westen georiënteerde hoek van een bouwwerk, maakt hij nog volgende –opmerkelijke – kanttekening: *Aujourd'hui, certains auteurs à tendance flamingante, dénomment Westhoeck le coin français de la Flandre occidentale, c'est-à-dire, la partie française du West-Quartier, notre Flandre Maritime*.³² Dit is tevens ook de enige vermelding van *Westho(e)u(c)k* die we vonden in alle jaargangen.

De regionaam 'Westhoek' was dus in de 1920-er jaren in Frankrijk nog niet echt ingeburgerd. Dit spoort volledig met de bevindingen van vermeldingen in kranten: voor 1924: zo goed als geen enkele. Voor deze erna, zie bijlage 4.

³¹ *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, 1901; p.79: *De geschiedenis der Nederlandsche taal en letterkunde in Fransch-Vlaanderen: dit is, in het deel van Vlaanderen, gelegen binnen de Fransche grenzen*. Voor de vermelding in *Bulletin CFF*, zie bijlage 4.

³² DR. L. LEMAIRE, 'Glossaire pour servir à l'étude de l'Histoire et des Institutions de Dunkerque et de la Flandre Maritime', in: *Bulletin de l'Union Faulconnier, Société Historique et Archéologique de Dunkerque et de la Flandre Maritime*, Duinkerke, 29 (1932), pp. 32-243, i.h.b. p. 241.

Conclusie: de vroegste vermeldingen van de regionaam ‘Westhoek’

Uit het bovenstaande blijkt dat de naam ‘Westhoek’ voor het historische *Westquartier* al vanaf 1870-1875 in Vlaamse en Groot-Nederlandse kranten en tijdschriften wordt gebruikt. De Vlaams-liberale krant *Het Volksbelang* spant de kroon met zowel de vroegste als de talrijkste vermeldingen. Ook de lokale kranten van de Vlaamse Westhoek nemen de term bijna gelijktijdig over. Voorlopers als ‘Zuidwesthoek’, ‘West-vlaamschen hoek’ en ‘westhoek’ met kleine letter ‘w’ worden snel vervangen door ‘Westhoek’. De term wordt gebruikt om er zowel de Franse als de Vlaamse Westhoek mee aan te duiden.

In de Franse Westhoek zelf was van die term nog tot lange tijd daarna geen of nauwelijks sprake. Op twee uitzonderingen na, duikt de naam pas na 1924 op en dan nog bijna uitsluitend in één regionaal tijdschrift, *Le Beffroi*. In de volgende twee decennia wordt de term af en toe ook gebruikt in andere kranten.

Het lijkt er dus op dat de naam ‘Westhoek’ ontstaan is rond 1870 in de middens van de Vlaamse beweging met aandacht voor het meest westelijke deel van Vlaanderen waar het Vlaams toen nog courant gesproken werd in de dorpen en kleine steden. Pas tijdens het interbellum kwam de naam ook in de Franse Westhoek langzaamaan in gebruik.

Vermoedelijk is het in de bijdrage in *Het Volksbelang* van 24 september 1870 onder de titel VLAANDEREN’S WESTHOEK dat de term ‘Westhoek’ voor het eerst werd gebruikt. Al op 31 augustus 1867 was Frans-Vlaanderen in die krant ter sprake gekomen n.a.v. de kritiek van een Franstalige Gentse krant op het 9de Nederlands Congres. Zoals de meeste bijdragen is ook deze niet ondertekend maar naar de stijl en het woordgebruik te oordelen was deze zeker van Julius Vuylsteke (Gent, 1836 – Gent, 1903). Deze advocaat, journalist en later boekhandelaar was begin 1867 medestichter van de krant en in de eerste jaren (tot 1875) ook de leidende figuur.³³

N.a.v. de bijdrage VLAANDEREN’S WESTHOEK van 1870 schreef Henri Blanckaert uit Bambeke drie dagen later Julius Vuylsteke aan. Zijn brief werd gepubliceerd in het nummer van 8 oktober en de redactie nam diens oproep om boeken in het Vlaams te schenken daarin over. De dan 20-jarige Paul Fredericq³⁴ reageerde prompt positief op deze oproep. Fredericq schrijft m.b.t. Frans-Vlaanderen: ‘Vuylsteke ons aller leermeester had ons daarin de weg gewezen’.³⁵

Het lijkt er dus op dat de term voor het eerst door **Julius Vuylsteke** werd gebruikt.

³³ encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/vuylsteke-julius; schrijversgewijs.be/schrijvers/vuylsteke-julius.

³⁴ encyclopedievlaamsebeweging.be/nl/fredericq-paul; nl.wikipedia.org/wiki/Paul_Fredericq.

³⁵ L. MILIS, ‘Frans-Vlaanderen in de belangstelling van de negentiende-eeuwse Vlaamse intellectuelen’, in: *De Franse Nederlanden / Les Pays-Bas Français*, 1977, pp. 175-193, i.h.b. p. 181.

Bijlage 1a : De regionaam 'Westhoek' in historische kranten gedrukt te leper, Poperinge, Diksmuide en Veurne en te Brugge (voor 1924)

- 1868, 22 jan**, N.N., 'Geschiedkundige Prys-kamp', in: *Burgerwelzijn*, (Brugge) 22 jan 1868, pp. 1-2 (betreft een uitgeschreven wedstrijd door de Maatschappij van Nederlandsche Letterkunde en Geschiedenis 'De Tael is gansch het Volk'), p. 1: "... in uitvoering van de uitersten wil van een harer medeleden, baron Jules de Saint-Genois, ... 500 fr. ... eenen geschiedkundigen pryskamp ... onderwerp: "De geschiedenis der inlijving van den **Zuidwesthoek** van Vlaanderen by Frankryk, onder Lodewyk XIV." ..., p. 2: "Na Duynkerke werd alras het overige van den zoogenoemden **Zuid-westhoek** van Vlaanderen door Frankryk voor goed ingelijfd. ..., Gent, 9 jan 1868."
- 1875, 2 jan**, N.N., 'Toneelkroniek', in: *Advertentie-blad van Veurne*, p. 1, kol 2: "Daarom doet het ons genoegen te zien dat de maatschappij: de Fanfaren van Wulveringham, eene tooneelafdeeling in haar midden komt te stichten. Wij beschouwen het als een gelukkig verschijnsel: Het is een bewijs dat er in onzen zoo dikwijls beschimpten **Westhoek** nog liefde voor de kunst te vinden is."
- 1876, 11 maa**, N.N., " (artikel over de 16de-eeuwse inquisitie), in: *Advertentie-blad van Veurne*, p. 1, kol 2-3: "In die ongelukkige tijden van het priesterbeheer, wierd men hier ook, in dezen **westhoek van Vlaanderen**, voor het minste misdrijf van gewaande ketterij tot strenge straffen veroordeeld."
- 1881, 24 mei**: N.N., 'Conscience's Feest', in: *Het handelsblad van Antwerpen*, p. 1, kol. 4: "... gij, taalbroeders uit het noorden van Nederland en uit den **westhoek** van fransch-Vlaanderen ..."
- 1883, 23 dec**: N.N., 'De huldebetoging gebracht aan Mevrouw Van Ackere, geboren Maria Doolaeghe', in: *De Dixmudenaar*, p. 1-2, i.h.b. p. 2, kol. 1: "... bracht een dronk aan Dixmude en de vier liberale steden van **Vlaanderens-westhoek**, IJperen, Nieuport, Veurne, Dixmude."
- 1892, 24 apr**: N.N., 'Antwerpsche brieven', in: *De Dixmudenaar*, p. 1, kol 4: "Ik heb het dan ook lang betreurd dat *de Diksmuidenaar*, het eenig liberaal blad omtrent van den **Vlaamschen Westhoek**, ... "
- 1897, 15 feb**: N.N., 'Meeting van Brugge', in: *Gazette van Brugge*, p. 1: (vermelding) "... den **westhoek** van Frankrijk."
- 1902, 27 jan**: N.N., 'Vlaamsch feest in Frankrijk', in: *Gazette van Brugge*, p.3: (aankondiging van de viering van 50 jaar Comité Flamand de France): "... Een prijskamp zou uitgeschreven worden voor het beste werk over een punt der politieke of kunstgeschiedenis van den **Westhoek** ..."; (voor een opvoering van een toneelstuk van M. De Swaen): "Bij het zoeken naar geschikte vertolkers voor dit toneelwerk, heeft men eerst goed kunnen vaststellen, hoezeer de kennis van onze moedertaal in de **Westhoek** is achteruitgegaan."
- 1910, 20 sep**: N.N., 'In Fransch-Vlaanderen', in: *Het Laatste Nieuwse*, p.1: (vraag van de pastoor van Zerkel bij Hazebroek op het Vlaamsch Taal- en Geschiedkundig Congres te Antwerpen): "Pastoor Descamps vroeg vooral: Vlaamsche boeken,

Vlaamsche werken, om ons Vlaamsch in dien verloren **Westhoek** in het leven te houden.”

- 1913, 24 aug:** N.N., ‘Hulde aan de Bo’, in: *De Poperinghenaar*, p.1: “Wees welkom, Noorderbroeder. Wij, zuiderlingen, hier in den uitersten **Westhoek** van Vlaanderen ...”
- 1913, 22 dec:** N.N., “Pro Westflandria” naar de Taalgrens’, in: *Gazette van Brugge*, p. 1: (over een propagandatocht) “ ... voor de opbeuring onzer moedertaal in den Westvlaemschen **Westhoek** naar ... Robaais, Meenen en Kortrijk.”
- 1914, 15 jun:** D.L., ‘Rond de Wereld in Veurne-Ambacht’, in: *Gazette van Brugge*, p. 2: (reisverslag) “... Van den Hoogen Blekker blikten we over Vlaanderens **Westhoeck**, die vooral in den Franschen tijd zeer geteisterd werd.”
- 1915, 18 nov:** Huibrecht Van Ael, ‘Real-Politiek voor Vlaanderen’, in: *De Vlaamsche Post*, p. 1: “... Fransch-Vlaanderen ... zou een der eerste zorgen onzer uitenlandschen Real-politik zijn moeten, in den **Westhoek** vasten voet te krijgen”
- 1918, 28 mei:** N.N., ‘Churchill in West-Vlaanderen’, in: *Gazette van Brugge*, p. 2: “Hij verklaarde dat onze vlaamsche **westhoek** verschrikkelijk geteisterd is.”
- 1920, 21 nov,** N.N. ‘Democratie’, in: *De Poperinghenaar*, p. 1, kol. 3: “Wij jonge Vlamingen, uit ’t Westland, we Als kinderen uit ’t volk geboren, die als de minsten onder de minsten in de bloedgrachten stonden van den Yzer, willen we het onze bijbrengen opdat ook in onzen **Vlaemschen Westhoek** de gedachte leven van broederschap onder het volk, ...”
- 1920, 28 nov:** N.N., ‘Verbetering? Wat nieuws verblijdt! ... en hij keerde zijne muts’, in: *De Poperinghenaar*, p.1: “Dat de spreekwoorden niet altijd waar zijn, heeft men een bewijs in onzen **Westhoek** en ons arrondissement!”
- 1921, 26 jun:** N.N., ‘De ijzerweg Waesten-Poperinghe wederom in gevaar’, in: *De Poperinghenaar*, p.1, kol 6: “’t Ware wraakroepend dat er voor den **Westhoek**, die voor ’t land geslacht en geleverd wierd, niet kruimeltjes over zouden zijn, als men den milioenendans ziet voor de streken die schier niets geleden hebben!”
- 1923, 15 jul:** N.N., ‘11 juli-Feest.’, in: *De Poperinghenaar*, p. 2, kol. 6: “Vlaanderens Hoogdag werd op heerlijke wijze gevierd in den uitersten **Westhoek** van Vlaanderen.”

Bijlage 1b : De regionaam 'Westhoek' in de Gentse Vlaams-liberale krant
Het Volksbelang (verschenen 12.1.1867 – 10.10.1914)

Een aanduiding in cursief tussen rechte haakjes van een naam of initiaal (bv. [P.F.]) betekent dat in het exemplaar op de webstek www.liberas.eu dit bij genoteerd staat in potlood onderaan het artikel. F. of P.F. staan voor Paul Fredericq.³⁶

1870, 7 mei: 'Iets uit Fransch-Vlaanderen' (gepubliceerde lezersbrief van Henri Blanckaert³⁷), in: *Het Volksbelang*, p. 2³⁸:

"Bambeke, den 29 april 1870,

Geachte heer Opsteller.

... Wanneer zal de dag aanbreken dat alle de volkeren van de nederlandsche taal onder dezelve en hunne wetten leven zullen? Het is waar dat vele Vlamingen van dezen **zuidwest-hoek** niet meer waard en zijn dat men zich om hen bekommere; zij en zijn niet verfranscht maar ze zijn ontvlaamscht; sedert eenen geruimen tijd en leert men hun niets anders dan een weinig keukenfransch in onze gemeente-scholen; en als ze twaalf of dertien jaren oud zijn, moet 't meeste deel te huis blijven om te helpen in 't werk; gekomen tot zestien of zeventien jaren en weten zij niets meer, alles is vervlogen omdat alles vreemd was.

Ziedaar heer Opsteller de droevige gesteltenis van ons Vlamingen van Frankrijk, het is treurig voor den echten Vlaming.

... Getrouwe lezer van uw blad."

1870, 24 sep: N.N., 'Vlaanderen's **Westhoek**', in: *idem*, p. 1:

"VLAANDEREN'S WESTHOEK. Er is eene streek waaraan geen Vlaming zonder weemoed kan denken : namelijk dat schoone deel van het westkwartier waar zich Duinkerke, Grevelingen, Hazebroek, Kassel, Belle, St-Winox-Bergen verheffen, en dat sedert twee eeuwen door Frankrijk aan Vlaanderen ontfroefd werd, tenzelfden tijde als het ook den Elzas aan Duitschland ontstal. ... Dat die **westhoek van Vlaanderen** niet onwederroepelijk voor Nederland verloren zal zijn? Dat hij, evenals de Elzas tot Duitschland, ook eenmaal tot Vlaanderen zal terugkeeren?"

overgenomen in³⁹:

1870, 9 okt : ts.art. N.N., 'Vlaanderen's Westhoek', in: *De Eendracht, veertiendaagsch tijdschrift voor letteren, kunsten en wetenschappen*, Gent, 25/8 (9 okt. 1870), p. 30:

"Wij hebben vermeend dit artikel ... aan het Volksbelang te mogen ontleenen..."

³⁶ Gent, 12 aug 1850 – Gent, 23 maart 1920. Zie nl.wikipedia.org/wiki/Paul_Fredericq.

³⁷ Bambeke, 24 januari 1827 – Zegerskappel, 4 juni 1899. Zie nevb.be/wiki/Blanckaert,_Hendrik. Hij woonde tot 1871 te Bambeke op het Ingelshof.

³⁸ L. MILIS, 'Frans-Vlaanderen en ... "het Volksbelang"' (zie hoger), i.h.b. p. 117. Het tijdschrift *Volksbelang* hebben we niet gevonden in Google Books of dbnl.org, maar wel op liberas.eu.

³⁹ L. MILIS, 'Frans-Vlaanderen en ... "het Volksbelang"' (zie hoger), i.h.b. p. 118.

Vierde jaar. Nummer 38.
 Zaterdag 24 September 1870.
HET VOLKSBELANG fr. 3-30
 Verschijnende elken Zaterdag.
 Men schrijft in op het bureau: Gent, Steendam, 62. — Afzonderlijke nummers zijn te bekomen bij Vandermeulen, doorgang Vanderlonck, te Gent.

GENT, 24 September 1870.

oproep tot de Menschlievendheid. — Vlaanderenwesthoek. — De Republiek. — Hoe Napoleon zijn leger dicht uit den slag te trekken. — Waarom beidem wij de franschegezindheid ten onzent te danken? — Nog eens het recht van oorlogsverklaring. — Terechtwijzingen. — De Vrede. — De mijlenen van Napoleon. — Elzas en Lotharingen. — De uitsluiting van Duitschland. — De oorzak van Frankrijks ondergang. — Franse gijdelijheid en duitseke achterlat. — Een houdend. — Onbaatzuchtigheid der Leuzenbarrys. — Letterkunde en volkspeelen. — Althans van Gent. — Duitse landeek nieuw. — Laatste oorlogsberichten. — Kunst- en letterwissel. — Nederlandeek letterkunde: vijfjaarlijksche prijs. — Rechtenlijke kennis. — Gezondte berichten. — Nijverheidschool. Winterontwerpen.

Oproep tot de Menschlievendheid.

Menigmaats.

Het Schepenen-College verhaast zich tot weer kennis te brengen dat gekwetsde krijgslieden naar Gent zullen gestuurd worden, en dat de Gemeenteraad, met overstemming der burgerlijke Godshuizen, de eerste maatregelen genomen heeft om die te ontvangen.

De Raad drukt het vertrouwen uit dat uwe welwillende medehulp hem in deze omstandigheid niet zal ontbreken.

Om gedeeltelijk in de kosten van verpleging der gekwetssten te voorzien, heeft hij ons gelast, in naam der stad Gent, een oproep tot de inwoners te doen. Te dien einde heeft hij een midden-onbepaald aangeest om inschrijvingen en giften in te zamelen, die inschrijvingen en giften in de burelen der afdeeling, van 9 tot 5 ure zullen aanvaard worden.

Dit Comité is zamengesteld uit de heeren

Leison, schepenen-voorzitter,	Dimpstraat 21,
Pickart, gemeene-raad,	Hoede Lijwinkstr. 15,
Van Gansbeke,	id. Norderkruis 89,
Van Hecke,	id. Twaalf Kamerstraat 125,
Gaquer,	id. Nieuwe Gastonstraat 24,
Voyslaek,	id. Fwykkkerstraat 7,
Motte,	id. Lange Sionstraat 24,
Duhayen,	id. Boegpoort 20,
Groenemach,	id. Boegpoort 42.

Het Schepenen-College maant u dringend aan, in naam der menschlievendheid, uwe gift tot leniging van die groote ramp te willen bijbrengen.

Gedaan ten Stadhuize van Gent, den 24 september 1870.

Graf DE KERCHOVE
 De Gemeente-Secretaris,
 C. WAELEROECK.

Eene inschrijvingslijst is berustend in het bureau van het Volksbelang, Steendam, 62 te Gent.

VLAANDERENS WESTHOEK.

Er is eene streek waarvan geen Vlaming zonder weemoed kan denken: namelijk dat schoone deel van het westkwartier waar zich Duinkerke, Grevelingen, Hazebroek, Kassel, Belle, St-Winnax-Bergen verheffen, en daer seldert twee eeuwen door Frankrijk aan Vlaanderen ontfond werd, tenzelfden tijde als het ook den Elzas aan Duitschland ontst.

Op den oogenblik dat Duitschland, gelukte dat wij, zijne oude stambroeders weder in zijnen schoot onpemt, zal het mischieer niet ongepast zijn een woord te reppen over den tegenwoordigen toestand van die oud-vlaamsche provincie.

Deze streek was tijdens de vervoering onder Louis XIV nog uitsluitelijk vlamsch, en aan hare taal zeer gekrekt.

Wanneer de stad Duinkerke zich in 1658 aan den franschen generaal Turenne moest overgeven, beklagde zij « dat het gebruik der « vlamsche taal in alle bestur- en gerecht- « zaken ten eenigwe dage zou gehand- « haafd blijven, gelijk het te voren altes « geweest was. »

Welnu, ofschoon thans sedert twee eeuwen aan de overheersching onderworpen, heeft dat klein Nederlandeek stippje op de kaart van het uitgebeide Frankrijk zijnen oorsprong en zijne taal toch nog niet gansch vergeten. En het ontgint dien invloed door algemeen nationale beweging niet die gansch Europa als eene koors doorloopt, die Griekenland en Roemenie heeft doen, Hongarië hersteld, Italië en Duitschland één gemaakt, en nog voortdurend met onverschaanbare kracht de volkeren oplicht om bunne nationale lict, in weerwil van alle traktenen en alle menschelijke knoeieringen, op den echten grondslag der taal, der natuur te hervestigen.

Voor enige jaren werd daar, in Fransch-Vlaanderen, de wedopbeuring der moedertal en der vlamsche letterkunde (hijna een hopeloos werk!) ondernomen en met vlij voortgezet door enige verdienstelijke mannen, navorschers van oudheden en geschiedkundige herinneringen, opzoekers en verzamelaars van volksverlevingen, legenden en liederen. Zij verenigden zich in 1833 tot een *Vlaamsch comité van Frankrijk* onder de zinsprek *Moedertal en Vaderland*, hetwelk te Duinkerke zijnen zetel heeft, en waarvan sedert een tiental jaren op de verschillende Nederlandse congressen leden zijn tegenwoordig geweest.

Dit comité heeft met de navolgendste zorg een onderzoek ingesteld naar de tegenwoordige grens der talen in de oud-vlaamsche distrikt Duinkerke en Hazebroek, en vastgesteld dat er daar nog op 415 gemeenten, 75 zijn waar uitsluitelijk vlamsch gesproken wordt, 32 waar de beide talen in gebruik zijn, en slechts 10 waar het Fransch de moedertal geheel heeft verdroegen.

Zal nu het vlamsche volk van Frankrijk uit de historische herinneringen die men hem, als 't ware, wedergeeft, eene heldere opwekking van zijn Nederlandeek bewustzijn schepnen? Zullen de plaatsnamen van Kassel en Grevelingen, waarvan zich zulke roemrijke vlamsche overlevingen vasthechten, — gevoegd bij de tegenwoordige verandering van bunne fransche overheerchers — de Vlamingen van Frankrijk tot het besef bunner Nederlandeek zelfstandigheid terugvoeren? Of hebben zij met de Fransche soldatenuniformen ook reeds een Franschen geest en een Fransch hart aange-trokken, en blijft altes de moedertal op bunne lippen maar een bloete klank meer die van gene Nederlandseek ziel meer getuigt en ook weldra zal versterven?

Wie kan het weten? Men voelt zich gedrongen eene berleving niet voor onmogelijk te houden; de mannen, die dat lang verlaten veld bepleegen, zijn werkzaam en ijverig; er zijn er onder hen bij wie het gevoel bunner vlamsche afkomst inderdaad levendigt, voor wie de roemrijke dagen der Vlamsche geschiedenis, en niet der Fransche, betrefdeek zijn en blijven waar zij niet trots en weemoed tevens op terugblikken, en die het betreuen, nook als een bunner zich uitdrukte, « dat de vreslagenen van den slag der Gulden sporen thans dat schoone vlamsch gebied overheerschen. » Wij herinneren ons ook welke weldigste verrassing het voor ons was toen wij eenige jaren geleden hoorden van eenen grooten vlamschen « dicht-, rede- en zangstrijd, » waartoe de aloude Maatschappij van Rhetorici: *verblijders in 't Arnis*, gevestigd te Eecke (aroud Hazebroek),

« Appolone kruis berijp naar Eecke's letterwilt, »

bij middel eener berijnde opwekking, waarvan het slot luidde als volgt:

*« Komt dan, « konstmimars! » wilt ons deze eer verriguen »
« Komt en bekoont de hoop die een leevigen heeft »
« Dan zal den sterfing, « aplo heb, niet doodten kunnen »
« Dat nog de vlamsche taal in Frankrijk Vlaanderen leeft! »*

Wie is er, die niet gaarne een deel van wat hem liefst is zou opoffren indien hij de hoop mocht voeden dat die westhoek van Vlaanderen niet onwedderoepelijk voor Nederland verloren zal zijn? Dat hij, evenals de Elzas tot Duitschland, ook eenmaal tot Vlaanderen zal terugkeren?

Wat daarvan zij, laat ons onze wakker stangenooten een bartelijk « moedig voor- « waarts! » toeroepen! En maken wij tot de onze de woorden, waarmee de heer Kesteloot uit Nieuwpoort, tijdens bovengemelde « dicht-, rede- en zangstrijd, die afgescheiden broeders toesprak: « Eer aan u! ontvang, « uit naam aller ware Vlamingen, den nede- « rigen maar welgemenen dank voor al « wat gij aan wendit ter verheerlijking onzer « lieve en rijke moedertal! »

DE REPUBLIEK.

Hoevel brave oud-wijzen schrikken en beven, als zij het vreeselijk woord *Republiek* hooren! En niet alleen oude wijzen, maar ook andere lieden denken na nog, dat republiek hetzelfde beteekent als bloed, brand en schavot. Ook zonden zij liever den davel en zijne Bijen op den troon zien, dan onder een republiek te leven.

Zoo kwam het dat Louis-Napoleon Bonaparte in 1831 onder de algeemene toelichtingen die dien lieden, hetparijsch volk op de Bonapartes deed mitrilleren en op de painen der republiek het keizerrijk stichtte. Alwie vreesde, of redens tot vreesen dacht te hebben, zong het *Te Deum* ter eere van den « redder der familie en der maatschappij » zoo als zij hem noemden.

De gesteldijkheid, die in 1838 processen ingericht had om de vrijheidsbloemen der republiek plechtig te gaen zegeneu, was natuurlijc niet de minste in haar schik; vooral omdat zij hare artsvrijdand, de drukpers, op millioenen had.

Van den aartsbischoep van Parijs tot den nietigsten onderpaastoor van het kleinstedorpie, allen zongen, in preekstoel, biecht en schrift, den lof van den *Rodder*. En hierin werden zij bijgestaan door de onwettende boeren, de rijke grondgenen en al ander slach van sukkelars. Al de onheilen, die de afgrjsselijke republiek zou kunnen te weeg brengen, waren alzo voorkomen; en Louis-Napoleon steldeopen op den zelfden rang als O.L. vrouw van Scherpenheuvel, die de slang des kwaeds onder hare voeten vertrapte.

Te tijd is nu gekomen, dat de vreesachtige lieden die hem geholpen hebben *rodder* te worden, zich ernstig afvragen op welke wijze hij « de familie en maatschappij » gevred heeft. Daarop zullen de feiten, die onder onzezogen geleueen, een bepaald antwoord geven. Nog nooit mischen zook Frankrijk zoo laag als nu.

De fameuze *rodder* heeft dat land achttien jaren lang geregeerd; hij heeft in den Krim, in Mexico, in Algiers, in China, in Cochinchina het fransche bloed vergoten en het geld met miljoenen verkwt. En om zijn werk te voleinden, wordt hij nu rentenier met al het goud dat hij gestolen heeft!

En dit is geschied omdat men tegen de afschuwelijke republiek eenen *rodder* heeft gevild.

Zal deze les de oogen der kortzichtigen openen?

Altijd was het hetzelfde liedje. In alle republieken bestond er altijd de partij der bevers die eenen behoudenden dwingeland aan, het hoofd van 't bestuur wenschten.

En ten slotte zag men altijd, dat de zoogezde *rodder* oneindig meer bloed en goud gekost had, dan eene republiek, indien zij was zoo als die bevers meenen dat ze moet zijn, ooit zou kunnen doen hebben.

De waarheid, die nu gelukkiglijk meer en meer in de geesten dringt, is dat keizers en

koningen de grootste hinderpalen voor het gelijk hunner volkeren zijn, en dat ieder man van hart het zijne bijbrengen moet, om ons zoo gauw mogelijk van dien eenueuouden kanker te bevrijden.

HOE NAPOLEON ZIJN LEGER DACHT UIT DEN SLAG TE TREKKEN.

In het officiele verslag door Bismarck aan den Koning van Pruisen ingedind, nopens de eerste samenkomst welke de koninkrijks-seller met den keizer had, komt de volgende zinsnade voor, welke, ons dunken, niet volloode is opgemerkt.

« De Keizer buiten de kamer gegaan zijnde, noodigde mij aldien uit om avonds hem weder te zitten voor de deur van het huis. Zijne majesteit vroeg mij of het niet mogelijk was het Fransche leger over de Belgische grens te laten gaan opdat het daar ontpoerd en krijgsvangende zou gemaakt worden. Ik had dien vraag reeds den avond te voren met generaal von Moltke besproken, en om de hooger opgegeven redens dacht ik nie in de bespreking van die voorgestelde oplossing te moeten treden. »

Hadden de Duitseke legerhoofden die oplossing wel kunnen of willen aannemen, welke waren de gevolgen voor ons er van geweest? Die kan men zich gemakkelijk verbeelden. Onze soldaten hebben het niet te zwaar gelund nu het er alleen op aankwam enkele duizende verstrooide vlochteningen aan te houden, maar men stelde zij voor, hoe het er anders zou uitgezien hebben zoo een leger van honderd duizend man in eens de grenzen ware overgekomen.

Was het dan niet te vreesen dat dit leger zich in meerderheid tegenover zette, zich tegen eene ontwapening verzet en alles in het werk zou gesteld hebben, om op nieuw Frankrijk te berisken? De talrike vluchtelingen die uit ditze lide leger bewaakt door de Duitchen nog ontsaapten, bewijzen voldoende dat dit zo gebedt zijn.

Men ziet wat gevaar voor onze soldaten, wat verantwoordeljkheid voor ons land er uit de oplossing door Napoleon voorgesteld zou voortgeleid zijn.

En dan nog wanneer men aannemt dat die honderd duizend man zich geldee lieten ontwapenen en ons geen anderen last aandeden dan van gedurende een drial maanden ten onzent te verblijven, wat bron van geuit ware dat al eer niet geweest.

Het zoren voor een leger van die sterke zou eenige miljoenen meer op ons budget, dat reeds zoo merkelijk door Napoleons schuld zal vermeerderd worden, aangeekent staan.

Sacht Napoleon hieraan, dacht hij aan schalvergoeding voor België? Hij had genog met zich zelve te doen en het was allen omcat hem dit gemakkelijker en voordeliger scheen dat hij ons dit geschenkt zou doen.

Geeluklijkten minste dat, dank aan Duitschland, wij van dit waarwels geschenk ten minste bevrjd mochten blijven. War is het echter dat eene der laatste gedachten van den regereenden keizer voor ons waren en dat zij waardig was van de vele liefdebewijzen, die wij van hem en de zijne reeds ontvingen.

WAARAAN HEBBEN WIJ DE FRANSCHGEZINDHEID TEN ONZENT TE DANKE?

De overgrote meerderheid in ons land heilt naar den kant van Frankrijk. Niet alleen in de katholieke gazetteden wordt Frankriks zaak bepleit, maar wij zien van dag tot dag meer en meer de liberale bladen zich tot oegaan der Fransche belangen maken. De Correspondenten uit den *Stadator*, het Engelseke conservatief torblad, dat men zich anders zou geschaamd hebben te volgen, worden

Verzameld in de Volksbelang van zaterdag 24 september 1870

De voorpagina van de Gentse Vlaams-Liberale krant *Het Volksbelang* van zaterdag 24 september 1870

1870, 8 okt: 'Uit Vlaanderens Westhoek' (gepubliceerde brief van Henri Blanckaert van 27 september, met oproep aan de redactie voor schenking van boeken in het Vlaams), in: *idem*, p. 2:⁴⁰

"Mijnheer de opsteller,

Het is waar, men kan niet denken zonder weemoed, gelijk gij schrijft met recht in uw nummer van zaterdag 24 september, op onzen **west-vlaamschen hoek** als men hem zoodanig onderdrukt ziet aan die fransche overheersching; voor ons die er in wonen, het valt ons nog veel lastiger er aan te denken; wij moeten de onderdrukking lijden, alles moet er fransch zijn, onze kinderen zijn onderwezen in die vreemde taal en zij hebben den tijd niet om ze grondig te leeren of te verstaan ten zij de kinders van de rijke lieden; wij vlaamsche boeren en ingezetenen van alle slach zijn geheel onderdrukt aan alle slach van waalsche ambtenaren en dikwijls behandeld gelijk vee.

Maar om ons volk en onze taal op te beuren dat ware een moeilijke taak: onze jongelingschap is zoodanig verbastert dat de groote menigte, het nederlandsch van hedendaags niet zou kunnen lezen en bijzonderlijk niet verstaan.

Gij opstellers en schrijvers van nederlandsche nieuwsbladeren, zoude moeten eenen oproep in uwe bladeren doen aan de Vlamingen van onzen **Westhoek**, in zuiver en eenvoudig Vlaamsch gelijk of Hendrik Conscience gebruikt alsook de vertaler der Geschiedenis van Vlaanderen door Kervijn van Lettenhove. Alle vlaamsche letterkundige genootschappen zoals het Willemsfonds, zouden moeten eene bijzondere opoffering doen om werken te koopen zoals de Leeuw van Vlaanderen, van Hendrik Conscience alsook de Geschiedenis van Vlaanderen door Kervijn van Lettenhove en deze werken verstrooien in onze **westhoek** in vele gemeenten bij de mannen die invloed hebben op het volk. Ook het vlaamsch komiteit van Duinkerke zou moeten aangespoord worden om zich aan de spits dezer beweging te zetten. Maar ik zeg het met het hart vol weemoed, 't is eene moeilijke taak. Nogtans met veel iever zou het misschien gelukken.

Mochten wij dezen blijden dag zien schemeren en ons vlaamsch volk zich zien verheffen uit dien dooden slaap dat de fransche beheersching op hen verspreid heeft.

In deze blijde hoop blijf ik uwen

genegen stamgenoot,

X.X.

simpelen vlaamschen boer.

... den 27 sept. 1870.

P.S. Mijnheer gij zoudt wel doen van mij niet te noemen, want de Fransche politie is overal en zij is wantrouwig.

Ik zou u vele adressen kunnen geven van volk die onze taak genegen is of zoude kunnen komen. X.X."

(van de redactie) "De Redactie van het Volksbelang zal zich gaarne gelasten de bijdragen of boeken, die men haar zou willen toevertrouwen, naar hunnen bestemming in den **Westhoek** te verzenden."

⁴⁰ Zie ook L. MILIS, 'Frans-Vlaanderen en ... "het Volksbelang" (zie hoger), i.h.b. p. 120-121.

- 1870, 15 okt:** F., ‘Voor onzen **Westhoek**’, in: *idem*, p. 3 (positieve reactie op de brief van H. Blanckaert door [Paul] F.[redericq] die enkele boeken zal sturen voor de bewoners van de Westhoek).
- 1870, 22 okt:** N.N., ‘Nog over **Vlaanderens Zuid-Westhoek**’, in: *idem*, p. 2-3 (lezersbrief vanuit Brussel over de Frans-Duitse oorlog en vergelijking Elzas met de Westhoek), i.h.b. p. 2.
- 1870, 12 nov:** N.N., ‘Duitschland en Vlaanderen’, in: *idem*, p. 1 (verdere commentaar over de Frans-Duitse oorlog): “... hetzij om den **Westhoek** voor ons terug te eischen De zaak van den **Westhoek** ... een deel der **Westhoekers** ...”.
- 1871, 7 jan:** N.N., ‘Vlaanderens **Westhoek**’, in: *idem*, p. 2 (verdere commentaar over de Frans-Duitse oorlog): “...de **Vlaamsche Westhoek van Frankrijk** ... de **Vlaamsche Westhoek** ...”.
- 1871, 4 maa:** N.N., ‘Boekaankondiging’, in: *idem*, p. 3 (aankondiging tiende deel van de *Annales du Comité Flamand de France*): “... tot doel stelt de geschiedenis van den **vlaamschen ‘Westhoek’** te beoefenen ...”.
- 1872, 6 jan:** N.N., ‘Willems-fonds’, in: *idem*, pp. 2-3 (bespreking inhoud van deel 4 van hun jaarboek), i.h.b. p. 3: “Eene som werd gebruikt om Nederlandsche boeken in den **Westhoek** (het bij Frankrijk ingelijfde deel van Vlaanderen) te verspreiden.”
- 1872, 8 jun:** N.N., ‘Boekbeoordeeling’, in: *idem*, p. 3 (bespreking inhoud van deel 6/1 van *Bulletin du Comité Flamand de France*): “mededeelingen van historisch belang voor den **Vlaamschen Westhoek**”.
- 1872, 29 jun:** N.N., ‘In het land der blinden is eenoog koning’, in: *idem*, p. 3 (bespreking met negatieve kritiek van het boek *Etudes Néerlandaises* van L. de Ba(e)cker): “L. De Baecker, en is in den **Vlaamschen Westhoek van Frankrijk** geboren.”
- 1873, 11 jan:** N.N., ‘Willems-Fonds’, in: *idem*, pp. 2-3 (o.a. project verspreiding Vlaamse boeken in Frans-Vlaanderen): “... helpen om den vlaamschen geest in den **Westhoek** wakker te houden”.
- 1874, 1 aug:** N.N., ‘Willems-Fonds’, in: *idem*, p. 3: “... de Rhetorica van Eecke (Fransch-Vlaanderen), de eenige nog werkzame Vlaamsche maatschappij in den sedert meer dan twee eeuwen veroverden **Westhoek**, ...”.
- 1874, 12 sep:** N.N., ‘Een Rederijkers-prijskamp in Fransch-Vlaanderen’, in: *idem*, pp. 2-3 (uitgebreid verslag), i.h.b. p. 2: “... daer men weet, dat in den **Westhoek** van ons taalgebied het nederlandsch door de fransche regeering op alle mogelijke wijzen gedwarsboomd en versmacht wordt.”
- 1874, 3 okt:** N.N., ‘Iets uit onzen **Westhoek**’, in: *idem*, p.1 (over een gedicht in het Vlaams door L.F.J. Le Conte uit Belle)
- 1877, 29 dec:** N.N., ‘Aen den Brugschen Halletoren’, in: *idem*, p. 1 (negatieve reactie op een artikel in dit blad): “Die reactionaire ontboezeming staat te lezen in het laatste nummer van den Halletoren, in eenen overigens zeer interessanten brief over Kassel en den **Vlaamschen westhoek**.”

- 1878, 19 jan:** N.N., 'De werkingen van het Willems-Fonds', in: *idem*, p. 2: (over de stad Nieuwpoort): "Dit klein stadje, in den uitersten **westhoek** van Vlaanderen gelegen ..."
- 1878, 29 sep:** N.N., 'Vlaanderens Westhoek', in: *idem*, p. 2 (commentaar bij een artikel het Parijse blad *Le Temps* dat meldde dat in Frans-Vlaanderen en Baskenland de bevolking niet het Frans spreekt of leest): "... mededelingen over den **Westhoek**: ...".
- 1881, 29 jan:** N.N., 'Een staaltje van Fransche pedagogie', in: *idem*, p. 2 (over verstrenging door de Franse regering van het aanleren van het Frans in de scholen): "Dans le Nord – d.i. onze oude **westhoek**, -, le clergé et les frères de la doctrine chrétienne s'efforcent de maintenir l'usage du flamand ..."
- 1881, 2 apr:** N.N., 'Willems-fonds. Afdeling Poperinge', in: *idem*, p. 3 (over de oprichting van de 30ste afdeling aldaar): "Mochten Veurne, Ieperen en Diksmuide weldra het voorbeeld van Nieuwpoort en Poperinge volgen, dan zou gansch onze **Vlaamsche westhoek**, eindelijk uit zijnen al te langen sluimer ontwaakt, deelnemen aan de [Vlaamse] beweging, die zich in geheel het Vlaamsche land zoo krachtig voordoet."
- 1881, 8 okt:** D., 'De stichting van een Conscience-fonds', in: *idem*, pp. 1-2, i.h.b. p. 1: (uit de voorlopige statuten van het Conscience-fonds opgericht door het blad *De Vlaamsche Standaard*) "... beoogt de opbeuring der Dietsche taal ... naast de Fransche, in Fransch-Vlaanderen, dat is in de 208 gemeenten van den **Westhoek**, ...".
- 1882, 7 okt:** N.N., "Kunst- en Letternieuws", in: *idem*, pp. 1-2, i.h.b. p. 2: "... de Willems-Fondsen van Nieuwpoort ... de belangen der wakkere liberale stad uit den **West vlaamschen westhoek** ..."
- 1883, 3 nov:** N.N., 'Uit Fransch-Vlaanderen', in: *idem*, p. 2: Volgens een schrijven van het parijsch dagblad *l'Opinion* zouden in het Noord-Oostelijke Frankrijk, of volgens ons, in den **Westhoek**, 'Separatisten' het hoofd omhoog steken; dat is te zeggen: Vlamingen die zich hunnen oorsprong herinneren en de eeuwenlange verfransching beu zijn. ..."
- 1887, 28 mei:** N.N. (*Kleine Gazet*), 'De sterfelijkheid onzer taal', in: *idem*, pp. 2-3, i.h.b., p. 2: "Wij brachten verleden week eenige dagen door in den **Westhoek**, in Vlaamsch Frankrijk, ... in het **Westhoek**, evenals in onze streken, is het Vlaamsch de taal van het huiselijk leven gebleven, ..."
- 1887, 30 jul:** N.N., 'Een verloren hoek', in: *idem*, p. 3 (overname van het artikel van Max Rooses, zie ook 1887, 28 mei): 'Over den Vlaamschen **Westhoek** van Fransch-Vlaanderen nemen wij uit de *N. Rott. Courant* het volgende over: ... In al de steden van den **Westhoek** is het Vlaamsch uitgestorven of zieltogend, ..."
- 1887, 10 sep:** N.N., 'Landkaarten voor Vlaanderen', in: *idem*, p. 3 (over slechte spelling Vlaamse plaatsnamen): "Een briefwisselaar der *Kleine Gazet*, die onlangs een uitstapje heeft gedaan naar een hoekje van West Vlaanderen, de omstreken van

Veurne en Nieuwpoort nl., wijst eenige regelen aan de kaarten van het *Institut cartographique militaire*, die op onzen **westhoek** betrekking hebben.”

- 1888, 1 sep:** N.N., ‘In Fransch-Vlaanderen’, in: *idem*, p. 3 (n.a.v. taaltwisten met plakbrieven in Noord-Frankrijk, recapitulatie van artikelen uit andere kranten (*Het Laatste Nieuws*, *De Brugsche Beiaard*) van overnames uit het eigen tijdschrift (o.a. de ontvangen brieven aan de redactie): tien vermeldingen van “**Westhoek**”.
- 1888, 3 nov:** N.N., ‘De Vlaamsche liberalen van Brussel’, in: *idem*, p. 1: “... Uit den **westhoek** van Vlaanderen – van het gemene vaderland – roepen wij hun toe ...”
- 1889, 13 apr:** N.N., ‘Een boek van Max Rooses’, in: *idem*, p. 3 (bespreking van diens in 1889 verschenen boek *Op reis naar heinde en ver*, zie 1887; 28 mei): “... nog een viertal beschrijvingen van tochtjes naar Belgische min bezochte plaatsen en naar den **Westhoek** te vinden...”
- 1889, 8 jun:** N.N., ‘Een briefje uit Fransch-Vlaanderen’, in: *idem*, p. 2 (over een melding-rechtzetting dat pastoor Camiel Looten geen Fransman, maar een echte Vlaming is): “Uit onzen Vlaamschen **Westhoek** ontvangen wij ...”
- 1889, 10 aug:** N.N., ‘De taaiheid van het Vlaamse ras’, in: *idem*, p. 3 (over de begrafenis en grafrede van rederijker Lodewijk Leconte): “Een nummer van een nieuwsblad, te Bailleul, in Fransch-Vlaanderen, of zooals de Belgische Vlamingen zeggen, in den **Westhoek** van het Nederduitsche taalgebied ... eene der laatstovergeblevene, meestgeliefde rederijkers van den **Westhoek**, ... eene rede gehouden, welke wij hier, als een niet onaardig staaltje van het Nederlandsch uit onzen **Westhoek**, laten volgen ...”
- 1889, 14 dec:** Z., ‘Open brief aan de heer Minister Van den Peereboom’, in: *idem*, p. 2 (over koeterwaals in een omzendbrief van de minister van binnenlandse zaken): “... geen Frans en candidaat, die in den **Westhoek**, naar de stemmen van Vlaamsche kiezers bengelt, die ooit zoo iets voorbracht.”
- 1890, 2 aug:** N.N.[P.F.], ‘Afdeeling Nieuwpoort’, in: *idem*, p. 3: “... eene der ijverigste afdeelingen van het Willems-fonds, die in den **westhoek** van Vlaanderen onverpoosd haren strijd strijdt ...”
- 1890, 30 aug:** N.N., ‘Jubelfeest van het Willems-fonds te Nieuwpoort’, in: *idem*, p. 3: “... en dat de uiterste **westhoek** ook daar weer het goede voorbeeld geven zal.”
- 1892, 25 jun:** A.B., ‘Betooging Peter Benoit’, in: *idem*, p. 2: “Ook onze taalgenoten uit den **Westhoek** van Fransch-Vlaanderen ...”
- 1894, 10 maa:** N.N. [P.F.], ‘De talrijke talen van Frankrijk’, in: *idem*, p. 2 (over gebruik van gewesttalen in telegrammen): “Men kan ... telegrafeeren in het Bretons, Baskisch, Maar er wordt niet gemeld, waarom de Vlamingen van den Franschen **Westhoek** van Vlaanderen (Duinkerke, Winoksbergen, Kassel, Belle en Hazebroek) hunne en onze moedertaal in het telegraafverkeer niet mogen gebruiken.”

1897, 13 feb: N.N. [P.F.], 'Nog eens de taalwet in den Senaat', in: *idem*, p. 1: "Men wil de Vlamingen in België – de meerderheid der bevolking – behandelen als onze ongelukkige stam- en taalbroeders van den Vlaamschen **Westhoek** in Frankrijk."

1897, 17 en 24 april: F. [P.F.], 'Uit onzen Vlaamschen **Westhoek** in Fransch-Vlaanderen', in: *idem*, pp. 1-2::

"Mededeling van een schrijven van een der leden van het tijdschrift, verschenen in het *Volksbelang* (Gent):

"Duinkerke, 11 April 1987. Wie onder de Vlaamschgezinden denkt niet met diepen weemoed aan onze arme taal- en stambroeders van Fransch-Vlaanderen? Sedert de 17^e eeuw, sedert de bloedige verovering van den Franschen koning Lodewijk XIV, leven zij van ons afgescheiden ...

... met de bureelratten te Bruseel, die ons wel zouden willen behandelen als de Fransche bureaucratie het doet met de arme Vlamingen van den **Westhoek** ...

[daarna volgt een verslag van bezoek aan Henri Blanckaert te Zegerskapelle]

"Toekomende week deel ik u uit mijn gesprek met den heer Blanckaert allerlei wetenswaardige bijzonderheden mede over den toestand onzer moedertaal in den Vlaamschen **Westhoek** van Fransch-Vlaanderen." "

24 april, pp. 1-2::

"Ik beloofde U eenige mededeelingen over den toestand onzer moedertaal in onzen Vlaamschen **Westhoek** van Fransch-Vlaanderen en ik houd woord. Dat die toestand niet schitterend, ja zeer angstwekkend is, zal uit het volgende genoegzaam blijken. Zoodra Lodewijk XIV het zuidelijk gedeelte van 't graafschap Vlaanderen veroverd had, begon natuurlijk de taalverdrukking. ...de eigenlijke Vlamingen van onzen **Westhoek** ..."

overgenomen in:

1897, mei en juni, ts.art. F., 'Uit onzen Vlaamschen **Westhoek** in Fransch-Vlaanderen', in: *Neerlandia, Orgaan van het Algemeen Nederlandsch Verbond*, 1 (1896-1897), mei, pp. 4-5 en juni, pp. 4-5.

1897, 1 mei: F. [P.F.], 'Uit onzen Vlaamschen **Westhoek** in Fransch-Vlaanderen', in: *idem*, p. 1: "De Fransche ambtenaars, die naar onzen Vlaamschen **Westhoek**, stelselmatig worden gezonden en er schier alle posten ... bezetten, koesteren eene diepe verachting voor de arme Vlamingen, die ze te besturen hebben. Zij noemen ze niet zelden: *Sales Flamins*."

Vervolg van brief van P. Fredericq aan *Het Volksbelang*.

1897, 25 sep: N.N., 'Onze taal en hare toekomst. (*Vervolg, zie n° 38* [= vorig nummer])', in: *idem*, p. 1: "Onze stadsgenoot Prof. Dr Paul Fredericq sprak over 'De Toekomst van den Nederlandschen Stam.' "Zelfs de verwilderde Vlaamsche **westhoek** van het Fransche Noorderdepartement liet zich niet geheel onbetuigd. ... Zal de Vlaamsche **westhoek** van het Noorder-departement meer en meer verwilderen en ten slotte geheel verloren gaan?"

1898, 12 feb: N.N. [P.F.], 'Uit Fransch-Vlaanderen', in: *Het Volksbelang*, p. 3: "... den Vlaamschen **Westhoek** van het Noorder Departement ... den Vlaamschen **westhoek** ..."

- 1898, 12 nov:** N.N. [*G. Staes*], ‘Handen uit de mouwen’, in: *Het Volksbelang*, p. 1: “De onlangs gehouden liberale betooging te Vinchem bij Veurne heeft eveneens bewezen dat onze partij niet dood is, zelfs niet in den **westhoek** van Vlaanderen ...”
- 1900, 26 mei:** N.N. [*A. van Werveke*], ‘Het Stapelhuis’, in: *Het Volksbelang*, p. 3: “Te Gent is de beteekenis van dat woord verloren gegaan, maar in West-Vlaanderen, in den **Westhoek**, ten minste, zal een landbouwer u zeggen, dat hij geen hoppe meer in zijnen *spijker* heeft, ...”
- 1900, 14 juli:** N.N. [*P.A.*], ‘In Fransch-Vlaanderen’, in: *Het Volksbelang*, p. 3: “Eindelijk schijnt de geestelijkheid begrepen te hebben dat zij de moedertaal der Vlamingen in onze Franschen **westhoek**, niet zou moeten tegenwerken.”
- 1900, 8 dec:** M. [*M. Sabbe*], ‘Het “Comité Flamand de France”’, in: *Het Volksbelang*, p. 2-3 i.h.b. p. 3 “ met aldus eenige lectuur in de moedertaal te verschaffen aan de Vlaamsche bevolking van den **Westhoek**.”
- 1901, 2 feb:** N.N. [*P.F.*], ‘Onze taal in den Franschen **Westhoek**’, in: *Het Volksbelang*, p. 2 (commentaar op een artikel in het Rijselse katholiek dagblad *La Dépêche* van 8 januari).
- 1901, 9 maa:** S. [*Maurits Sabbe*], ‘Uit Fransch-Vlaanderen’, in: *Het Volksbelang*, p. 3: “Men schrijft ons uit den Vlaamschen **Westhoek** ...”.
- 1901, 21 sep:** N.N. [*P.F.*], ‘De Tzaar in Frankrijk’, in: *Het Volksbelang*, p. 1: “Over onze Belgische grens, uit onzen Vlaamschen **westhoek** in Frankrijk hoorde men deze week ...”.
- 1901, 28 dec:** N.N. [*Maurits Sabbe*], ‘Uit Fransch-Vlaanderen’, in: *Het Volksbelang*, p. 1: “Men schrijft uit onzen Franschen **Westhoek**: Men herinnert zich het bevel, voor eenige maanden door de Fransche regeering aan de geestelijkheid van den **Westhoek** gegeven. ... werd aan de *maires* van den **Westhoek** opgedragen ... vaststellen hoezeer de kennis van onze moedertaal in den **Westhoek** is achteruitgegaan.”
- 1902, 18 jan:** N.N. [*Maurits Sabbe*], ‘Uit Fransch-Vlaanderen’, in: *Het Volksbelang*, p. 1: “Men schrijft uit den Franschen **Westhoek**”.
- 1902, 15 nov:** N.N., ‘Dood van D’ Victor de Hoon’, in: *Het Volksbelang*, p. 3: “...wiens zoon ... de ongeboren grijze strijder voor vrijzinnigen en Vlaamschen vooruitgang in den **Westhoek**. “
- 1903, 12 sep:** N.N., ‘De Fransche Westhoek’, in: *Het Volksbelang*, p. 2: “Tisje Tasje was namelijk een marskramer en liedjeszanger, die, tot rond 1850, den geheelen **Westhoek** van dorp tot dorp doorkruiste.”
- 1903, 19 sep:** N.N., [*M. Sabbe*] ‘De vijftigste verjaring van het “Comité Flamand de France”’, in: *Het Volksbelang*, p. 3: “... de wakkere vereeniging, die waakt over het Vlaamsch leven in den **Westhoek** ... pleitte ten voordeele van het onderwijs van het Vlaamsch in de scholen van den **Westhoek**.”

- 1903, 10 okt:** N.N., 'Begravenis van den heer Ad. De Hoon te Veurne', in: *Het Volksbelang*, pp. 4-5, i.h.b. p. 5: "Vaarwel, grijze onvermoeibare voorbeeldige aanvoerder der liberale Vlamingen in onzen Vlaamschen **Westhoek!**".
- 1904, 13 aug:** N.N. [P.F.], 'Het Vlaanderen-nummer van *Neerlandia*', in: *Het Volksbelang*, p. 1: "... Vlaamsche **Westhoek** in Fransch Vlaanderen door Prof. Paul Fredericq."
- 1905, 8 apr:** N.N. [P.F.], 'Michiel de Swaen', in: *Het Volksbelang*, p. 3: "... niet alleen van De Swaen, maar ook van de toenmalige rederijkers in Vlaanderen, Brabant en den Franschen **westhoek**."
- 1905, 10 jun:** N.N. [P.F.], 'Tisje Tasje's korf', in: *Het Volksbelang*, p.3: "... de volksalmanakken, die sedert de laatste jaren in onzen Vlaamschen **Westhoek** van Fransch-Vlaanderen door de zorgen der Roomsch-katholieke geestelijkheid worden uitgegeven."
- 1906, 27 jan:** MILO [Tsjoen], 'XXIXe Taal- en Letterkundig Congres te Brussel', in: *Het Volksbelang*, p. 2: "... *Delpire*. Het Vlaamsch in den Franschen **westhoek**."
- 1907, 14 dec:** N.N. [M.S. & P.F.], 'Onze taal in den Fransch-Vlaamschen **Westhoek**', in: *Het Volksbelang*, p. 1: "Laten wij hopen, in het belang van ons taallevens in den **Westhoek**, ... Men vergeet niet dat de priesters van den Vlaamschen **Westhoek** in het Fransche Noorderdepartement ...".
- 1910, 17 dec:** N.N. [P.A.], 'Vlaamsche Belangen', in: *Het Volksbelang*, p. 2: "te Rijsel ... Krijgt ons Vlaamsch misschien de bovenhand in dien oud-Vlaamschen **Westhoek?**".
- 1911, 18 feb:** MAURITS SABBE, 'In Fransch-Vlaanderen', in: *Het Volksbelang*, p. 3 (vrml. overname uit de *Brugsche Beiaard*): "Zeer terecht heeft Pol de Mont, die trouwe en scherpziende wachter onzer stambelangen, de aandacht der Vlamingen en Hollanders weer eens gevestigd op den taaltoestand in den Fransch-Vlaamschen **westhoek**, ... doch ernstig pogen om in den **Westhoek**, het leven onzer taal wat te onderhouden. ... in de dorpen en kleine steden van den **Westhoek**, ... van deze Vlamingen uit den **Westhoek**. ... zullen zorgen dat het Vlaamsche vuurtje in den **Westhoek** niet uitgaat".
- 1911, 12 aug:** N.N. [P.F.], 'Fransch-Vlaanderen', in: *Het Volksbelang*, p. 1: "En immer zijn zij in hunnen Vlaamschen **Westhoek**, de oude Vlamingen uit vroeger eeuwen gebleven, vooral in de kleine steden en dorpen. ... en meer anderen hebben over den Vlaamschen **Westhoek** rechts en links geschreven ... tot redding van onze verwilderde broeders uit den Vlaamschen **Westhoek**."
- 1914, 28 feb:** N.N. [M.B.], 'Pro Westlandia', in: *Het Volksbelang*, p. 1: "Advocaat Van Es, van Rotterdam, die zich in het Hoofdbestuur van het Algemeen Nederlandsch Verbond vooral bezig houdt met onze stambelangen in den **Westhoek**, ..."

Bijlage 2 : De regionaam 'Westhoek' in andere kranten, tijdschriften en boeken België en Nederland voor 1924

1868, [begin] N.N., 'Kronijk', in: *De Vlaamsche school*, pp. 14-16, i.h.b., Gent, p. 16, kol. 1: (betreft de Geschiedkundige Prijskamp, zie bijlage 1a, 1868, 22 jan).

— De maatschappij van Nederlandsche letterkunde en geschiedenis : *de Taal is gansch het Volk*, in uitvoering van eene uiterste wilsbeschikking van een harer medeleden, baron Julius de Saint-Genois, welke ter harer beschikking stelt eene som van 500 fr., ten einde ze te gebruiken « om den eenen of anderen prijskamp over geschiedenis of letterkunde uit te schrijven in het Vlaamsch ; » en onder goedkeuring van de heeren P. de Decker en Snellaert, uitvoerders van deze bepaling, heeft besloten eenen geschiedkundigen prijskamp uit te schrijven over het volgende onderwerp : *De geschiedenis der inlijving van den zuidwesthoek van Vlaanderen bij Frankrijk, onder Lodewijk XIV.*

Herinnering in:

1868, 8 nov, N.N., 'Werkzaamheden van Letter- en Kunstvereenigingen', in: *De Eendracht, veertiendaagsch tijdschrift voor letteren, kunsten en wetenschappen*, p. 39 (met in 1869, 17 juli, p. 8 vermelding dat er geen inzending is geweest en in 1869, 26 sep, p. 27 dat een nieuw onderwerp werd voorgelegd voor de prijskamp).

1870-1871: ts.art. Boekbespreking van: 'Der Deutschen Volkszahl und Sprachgebiet in den europäischen Staaten. Eine statistische Untersuchung von Richard Böckh, Berlin, 1870, in: *De Toekomst, tijdschrift voor opvoeding en onderwijs*, 3de reeks, vijfde jaargang, Brussel, 1871, pp. 40-43, i.h.b. p. 40: "... de tabel, welke er in gewijd wordt aan het Duitsche taalgebied in Frankrijk, tot welk gebied ook de ons immer dierbare **Westhoek** behoort. In den laatsten tijd is daarvan in onze bladen herhaaldelijk sprake geweest, en ook in Duitschland hebben zich stemmen laten hooren voor den terugkeer dier nog onverfranschte streek tot het moederland ..." en p. 41: "... op den **Westhoek** te wijzen. Die streek maakt nu sedert twee eeuwen deel van Frankrijk, ... "

1886: ts.art. JOHAN WINKLER, 'Nederland in Frankrijk en Duitschland', in: *De Tijdspiegel*, 1886, (overdruk) p. 27, overgenomen in:

1888: boek JOHAN WINKLER, *Oud Nederland*, 's Gravenhage, 1888, pp. 168-259: hoofdstuk 5: 'Nederland in Frankrijk en Duitschland', i.h.b. p. 193: "Nemen wy nog eens zuid-nederlandsche nieuwsbladen ter hand, dan lezen wy, behalven een merkwaardig opstel *France flamande*, van S. ZANNEKIN, in het brugsche blad *De Halletoren* (jaargang 1879), nog in het brusselsche blad *De Zweep*, in het nummer van 28 October, 1883⁴¹ het volgende:

⁴¹ De bladen *De Zweep*, Brussel en *De Halletoren*, Brugge hebben we niet gevonden in Google Books.

“UIT FRANSCH-VLAANDEREN. Volgens een schrijven van het parische dagblad *L' Opinion* zouden in het noordoostelijke Frankrijk, of volgens ons, in den **Westhoek**, separatisten het hoofd omhoog steken; dat is te zeggen: Vlamingen die zich hunnen oorsprong herinneren en de eeuwen lange verfransching beu zijn. ...”

1887, 28 mei:⁴² boek MAX ROOSES⁴³, *Op reis naar heinde en ver*, Gent, 1889, laatste hoofdstuk, pp. 301-305: 'Een verloren hoek van ons taalgebied', p. 301: "... Eenige dagen geleden brachten mijne bezigheden mij in de streek, die wij **Westhoek** noemen, en die bestaat uit het deel van Oud-Vlaanderen, dat door Lodewijk XIV op de Spanjaarden veroverd werd. Rijk is het gewest nog aan sporen zijner vroegere vereeniging met de landen van Dietscher tonge, maar alleen over een enkel dezer wilde ik een woord reppen, namelijk over het voortleven onzer taal op den door Frankrijk buitgemaakten grond.

De streken, waar op het oogenblik der verovering Vlaamsch werd gesproken, vormden toen de ambachten van Belle, Kassel, Bergen en Broekburg, de tegenwoordige arrondissementen van Hazebroek en Duinkerken. Die uithoek ligt in de onmiddellijke nabijheid van de bakermat onzer letterkunde, onzer oudste Nederlandsche beschaving. ...”

1898, 23 jan: N.N., 'De Nederlandsche stam over 100 jaar en nu', in: *De Stad Eecloo*, p. 1 (over het boek van Dr. P. Fredericq, hoogleraar te Gent en zijn vergelijkende studie met gelijknamige titel): "... den Vlaamschen **westhoek** van het Noorden van Frankrijk ...”

1902: ts.art. N.N., 'Het Vlaamsch in Fransch-Vlaanderen', in: *Neerlandia*, ..., 6 (1902), p. 134: "Volgens den aardrijkskundige, prof. Fischer te Marburg, zijn er in den Franschen **Westhoek** nog 300.000 Fransche onderdanen, die Vlaamsch spreken."

1903, 27 sep: N.N., 'Vlaamsche Belangen', in: *De Stad Eecloo*, p. 2: (over de viering te Hazebroeck van de 50ste verjaardag van het Comité Flamand de France, "de wakkere vereeniging, die waakt over het Vlaamsch leven in den **Westhoek** ... onderwijs van het Vlaamsch in de scholen van den **Westhoek**."

1904: ts.art. P. FREDERICQ, 'De Vlaamsche Westhoek van Fransch-Vlaanderen', in: *Neerlandia*, ..., 8 (1904), p. 99: "Het Algemeen Nederlandsch Verbond zou de zaak ernstig moeten onderzoeken en de verwilderde vergeten taalbroeders uit den Franschen **Westhoek** niet langer aan hunne intellectueele ellende mogen overlaten."

1905: ts.art. K. DE GHELDERE, 'Meester Domein De Jonghe', in: *Verslagen en Mededelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, Gent, 1905, pp. 643 – 670, i.h.b. p. 643: "In het jaar 1654 werd te Duinkerke geboren Michiel De Swaen, de bekwaamste dichter uit den **Westhoek van Fransch-Vlaanderen** ...”

⁴² De tekst werd geschreven op 28 mei 1887 en gepubliceerd in *De Rotterdamse Courant* van 31 mei 1887.

⁴³ Antwerpen, 10 februari 1839 – aldaar, 15 juli 1914, doctor in de letteren, conservator van het museum Plantijn-Moretus, zie nl.wikipedia.org/wiki/Max_Rooses. Zijn boek *Op reis naar ...* is een bundeling van diverse reisverhalen.

p. 658: “Nog erger schier was het met de zaken gesteld in den **Fransch-Vlaanschen Westhoek**, ...”

p. 665: “De Rijmwerken van Domien de Jonghe zullen dus altijd in aanmerking mogen komen, minstens als bijdrage tot de Geschiedenis van onze Letteren in den **Westhoek van Fransch-Vlaanderen** ...

1906: ts.art. N.N., ‘Keuninksvlemsch’, in: *Biekorf*, 17 (1906), pp. 21-24, i.h.b. p. 22: “In het Jaarboek der Koninklijke Vlaamsche Academie ... heeft Guido Gezelle eenige bijzonderheden geschreven nopens de taal van den Franschen **Westhoek**.”

1909, 6 nov: L.D.C., ‘Pers en Polemiek’, in: *De Week*, pp. 2-3, i.h.b. p. 3: “En dan de **Westhoek!** Wij doorkruisten hem in 1891 om die verloren Vlaamsche Stam- en taalbroeders te bestuderen. ... Waarom laat het Nederlandsch Verbond, tak België, onzen **Westhoek** aan zichzelf over? ...”

1910, 24 sep: H.R., ‘Taal- en Geschiedkundig Congres – Letterkunde – Indrukken’, in: *De Week*, np. 2-3, i.h.b., p. 3 (over E.H. Descamps van Zerkel bij Hazebroeck): “... en in zijn eigenaardige Zuid-Fransch-West-Vlaamsche taal geeft hij statistieke gegevens over den toestand van onze taal in den Franschen **Westhoek**.”

1911, 2 sep: (Volksbelang), ‘Fransch Vlaanderen’, in: *De Week*, p. 6: “En immer zijn zij in hunnen Vlaamschen **Westhoek**, de oude Vlamingen uit vroeger eeuwen gebleven, vooral in de kleine steden en dorpen. ... Mannen als Johan Winkler, Vuylsteke, Pol de Mont, Vermast, Maurits Sabbe en meer anderen hebben over den Vlaamschen **Westhoek** rechts en links geschreven ... tot redding van onze verwilderde broeders uit den Vlaamschen **Westhoek**.”

1919, okt: CHARLES HANCKÉ, ‘Maurits Sabbe’, in: *Onze Strijd*, p. 3: “... Michiel De Swaen, een verdienstelijk dichter en een der voornaamste beoefenaars van de Nederlandsche taal in den ganschen Fransch-Vlaamschen **Westhoek** ...”.

Bijlage 3 : De regionaam 'Westhoek' in historische kranten in Frankrijk (alle regio's)

voor 1924:

1922, 18 jan: in: *Le Cri des Flandres* (Hazebroeck), p. ?: (over de Vlaamse taal): "Zy is zuiverer gebleven in ons **Westhoek** als in België zelf."

na 1924 (tot 1958):

1925, 5 jul, art.: E.B., 'Une soutenance de thèse à la Faculté libre des lettres de Lille. Un mystique flamand: Grimminck', in: *La Croix*, Paris, 5 jul 1925, p. 3: (over priester Karel Lod. Grimminck, ° Ieper, 1676): "... dans notre "**Westhoek**"."

1927, 19 jan, art.: Louis Burnod, 'Singulier Concours', in: *Le Nord Maritime*, Dunkerque, 19 jan 1927, p. 1, kol 4: (over de aankondiging van een manifestatie te Hazebrouck, voorafgegaan door een literaire wedstrijd (na die van 1925 en 1926) georganiseerd door l'Union Flamande de France / Vlaamsch Verbond Van Vrankrijk', de schrijver maakt zich ongerust): "... pour la renaissance littéraire de notre "**Westhoek**"."

1929, 10 sep, art, 'Dunkerque, la Neuvaine de la Petite-Chapelle', in: *Le Nord Maritime*, Dunkerque, 10 sep 1929, p. 3, kol 1: (over een pelgrimstochten): ... "les populations du "**Westhoek**"."

1931, 2 jan, art.: J. PATTEIN, 'L'exposition internationale des moulins au Mont-Cassel', in: *Le Petit Journal*, Paris, 2 jan 1931, p. 4: (ingericht door Daniel Tack met stands van diverse regio's) "... différentes provinces de France (**Westhoek** flamand, Artois, Picardie, Normandie, Bretagne, etc..)"

1932, 10 jul, art.: 'Le IXe Congrès flamand de France', in: *La Croix*, Paris, 10 jul 1932, p. 3: (congres 30 & 31 juli 1932 te Hondshoote rond theater) "... l'histoire des "poppes" et du "poppenspel" du "**westhoek**"."

1942, 10 maa: N.N., 'La réouverture des cours de Flamand à la "Catho" de Lille', in: *Le Réveil du Nord*, 10 maart 1942, p. 2: "... De tous âges, de toutes conditions, du **Westhoek** ou de la Flandre Lilloise ..."

Bijlage 4 : De regionaam 'Westhoek' in tijdschriften en boeken in Frankrijk

voor 1924: één enkele vermelding:

1902, 1 jan : ts.art. 'Compte-rendu de la séance du 20 mars 1902', in: *Bulletin du Comité Flamand de France*, 1902, pp. 121-128, i.h.b. p. 126: "Parmi les publications de l'Académie royale flamande, M. Looten⁴⁴ signale plusieurs documents qui intéressent le Comité: 1° Dans les *Verslagen en Mededelingen* (de 1901): "concours ... et pour 1903, un travail d'ensemble sur la littérature et la langue flamandes du **Westhoek**, c'est-à-dire des deux arrondissements de Dunkerque et d'Hazebrouck incorporées dans le département du Nord."

⁴⁴ Camille Looten (Noordpeene, 1855 – Rijsel, 1941), voorzitter Comité Flamand de France (CFF) 1900-1941, zie nl.wikipedia.org/wiki/Camille_Looten.

na 1924 :

- 1926, jul:** ts.art. J.M. GANTOIS, 'Rapport sur les Concours Linguistiques et Littéraires Flamands de 1926' in: *Le Beffroi de Flandre: Revue mensuelle régionaliste de la Flandre Française*, nouvelle série, 3 (juillet 1926), p. 20: "... la jeune renaissance littéraire flamande qui se dessine dns notre **westhoek**."
- 1928, jan:** ts.art. E. BRESIN, 'Historique du mouvement flamand en Flandre française', in: *Le Beffroi de Flandre*, 1928, jan, pp. 20-23, i.h.b. p. 22: "... ses compatriotes du **Westhoek**."
- 1928, maa:** ts.art. N.N., 'L'Esprit d'Association en Flandre Française et ses applications', in: *Le Beffroi de Flandre*, 1928, maa, pp. 22-26, i.h.b. p. 25: "... les paroisses du **westhoeck**."
- 1928, mei:** ts.art. N.N., 'La presse d'hier', in: *Le Beffroi de Flandre*, 1928, mei, pp. 27-29, i.h.b. p. 28: ... (over een artikel over Willem Rubroek verschenen in de Brusselse *De Standaard*): "... ce fils de notre "**westhoek**"."
- 1928, jul:** ts.art. N.N., 'Pour nos moulins', in: *Le Beffroi de Flandre*, 1928, jul, pp. 39-40, i.h.b. p. 39: (over molens): "... bien connu dans notre **westhoek**."
- 1928, sep:** ts.art. N.N., 'Un poète épique Flamand', in: *Le Beffroi de Flandre*, 1928, sep., pp. 35-37, i.h.b. p. 35: (over enkele dichtwerken): "... dans le **Westhoek**."
- 1932,** ts.art. DR. L. LEMAIRE, 'Glossaire pour servir à l'étude de l'Histoire et des Institutions de Dunkerque et de la Flandre Maritime', in: *Bulletin de l'Union Faulconnier, Société Historique et Archéologique de Dunkerque et de la Flandre Maritime*, Duinkerke, 29 (1932), pp. 32-243, i.h.b. p. 241: (lemma) WESTHOECK ou WESTHOUCK, met de kanttekening "Aujourd'hui, certains auteurs à tendance flamingante, dénomment Westhoeck le coin français de la Flandre occidentale, c'est-à-dire, la partie française du West-Quartier, notre Flandre Maritime."